

Tampere

Kirjastonpuisto arkeologinen koekaivaus 2010

Kalle Luoto
Pirkanmaan maakuntamuseo
kulttuuriympäristöyksikkö
2011

Kirjastonpuisto
arkeologinen koekaivaus
2010

Kalle Luoto
Pirkanmaan maakuntamuseo
kulttuuriympäristöyksikkö
2011

PIRKANMAAN MAAKUNTAMUSEO

Tampereen kirjastonpuisto

Arkeologinen koekaivaus 2010

FM Kalle Luoto

Kulttuuriympäristöyksikkö

Pirkanmaan maakuntamuseo

2010

Tutkimushankkeen perustiedot

Kunta	Tampere
Vanha kunta	-
Hankkeen tyyppi	Koekaivaus
Vastuutaho/vastuuhenkilö	Ulla Lähdesmäki, Pirkanmaan maakuntamuseo
Työpanos	KL 50 pv + TT 37 pv + TK & RS & JH 15 pv
Hankkeen alkupvm	3.6.2010
Hankkeen loppupvm	25.2.2010

Tutkimuskohteen koko nimi	Tampereen kirjastonpuisto
kunta/kaupunki	Tampere
kylä/kaupunginosa	II kaupunginosa
tila/kortteli	II kaupunginosan puistot
tontti:	II kaupunginosan puistot
tutkimuksen laji:	koekaivaus
kohteen ajoitus	historiallinen aika
peruskarttalehti/-lehdet	PK 212309
kohteen sijainti yhtenäiskoordinaatistossa (YKJ)	
pkoo =	6825 526 - 6825 567
ikoo =	3327 747 - 3327 781
zkoo =	89 -91
maanomistaja	Tampereen kaupunki
tutkimuslaitos	Pirkanmaan maakuntamuseo
kenttätöönjohtaja	FM Kalle Luoto
kenttätöaika	3. – 24.6.2010
tutkitun alueen laajuus	noin 250 neliometriä
tutkimusten kustantaja ja tutkimuskustannukset	Tampereen kaupunki
löydöt (nrot), löytöjen diariointipvm, kokoelma ja talletuspaikka (yleensä)	Ei luetteloituja löytöjä

Kansallismuseo)	
Rahakammioon toimitetut rahat (nrot)	-
rakennusfragmentit (nrot)	-
mustavalkonegatiivit, diapositiivit ja digitaaliset kuvatallenteet (nrot)	Pirkanmaan maakuntamuseo
aikaisemmat tutkimukset ja tarkastuskäynnit	Inventointi: Kalle Luoto 2008 Valvonta: Kalle Luoto 2009 Koekaivaus: Luoto, Kalle 2010
aikaisemmat löydöt (nrot)	-
arkistoitu kirjeenvaihto (tutkimusluvan diaarinumero, lausunnot ym.)	Tutkimuslupa: Tutkimuslupa arkeologisiin tutkimuksiin Tammerkosken kylänpaikan/ kartanonpaikan/ markkinapaikan alueella sekä Tammerkosken rannassa Museoviraston kirje 26.4.2010 DNRO 007/302/2010 Museoviraston lausunto 24.6.2010 DNRO 251/304/2010 Pirkanmaan maakuntamuseon lausunto 12.03.2008 DIAR: TRE 3099/13.03.02/2008 Pirkanmaan maakuntamuseon lausunto 22.02.2010 DIAR: 56/2010 Pirkanmaan maakuntamuseon lausunto 24.02.2010 DIAR: 35/2010 Pirkanmaan maakuntamuseon lausunto 14.05.2010 DIAR: 171/2010 Pirkanmaan maakuntamuseon lausunto 09.09.2010 DIAR: 337/2010
mahdolliset tutkimuskohdetta koskevat julkaisut	Kirjallisuus: Lilius Martin, Frenckellin paperit, Tampereen paperitehdas kuvina, Tampereen museoiden julkaisuja 53, Tampere 2000. Rasila Viljo, Salo Unto, Alhonen Pentti, Suvanto Seppo, Tampereen kaupungin historia I, Tampere 1988. Rasila Viljo, Tampereen kaupungin historia II, Tampere 1984. Voionmaa Väinö, Tampereen kaupungin historia I, Tampere 1929. Voionmaa Väinö, Tampereen kaupungin historia II, Tampere 1929. Inventoinnit, selvitykset ja opinnäytetyöt: Frenckell, Rakennushistoriallinen dokumentointi, arkkitehtitoimisto Hanna Lyytinen ky, 2001. Kimmo Linnovaara, Mauri Niemi, Entisen J.C. Frenckell & son ab:n paperitehtaan rakennukset, käyttötarkoituksen muutokset vuosina 1928-1983. Eeva Heimovala, Sinikka Nevanlinna, Frenckellin alueen asemakaavallinen kehitys 1928-1979, Arkkitehtuurihistorian ammattikurssi 2.

	Eija Muttonen, Anneli Naukkarinen, Taru Pessi, Frenckellin paperitehdas, rakennuskanta V.1783-1928, TTKK Arkkitehtuurin osasto, Arkkitehtuurin historia, Ammattikurssi II, 1.12.1980. Koskimaiseman puistot, Julia Donner, toim. Ranja Hautamäki, Koskipuiston ja Kirjastonpuiston historiallinen selvitys, Tampereen kaupunki, Vihersuunnittelu 2005. Sanomalehdet, julkaisut: Tammerkoski -lehti 1944. Tampereen puistot 125 v. toim. Siitarinen Eila, Tampereen Viatek oy.
tutkimuskertomuksen sivumäärä	50
liitteet	7 kpl
alkuperäisen tutkimuskertomuksen säilytyspaikka sekä kopioiden säilytyspaikat.	Pirkanmaan maakuntamuseon arkisto, kopio Museovirasto

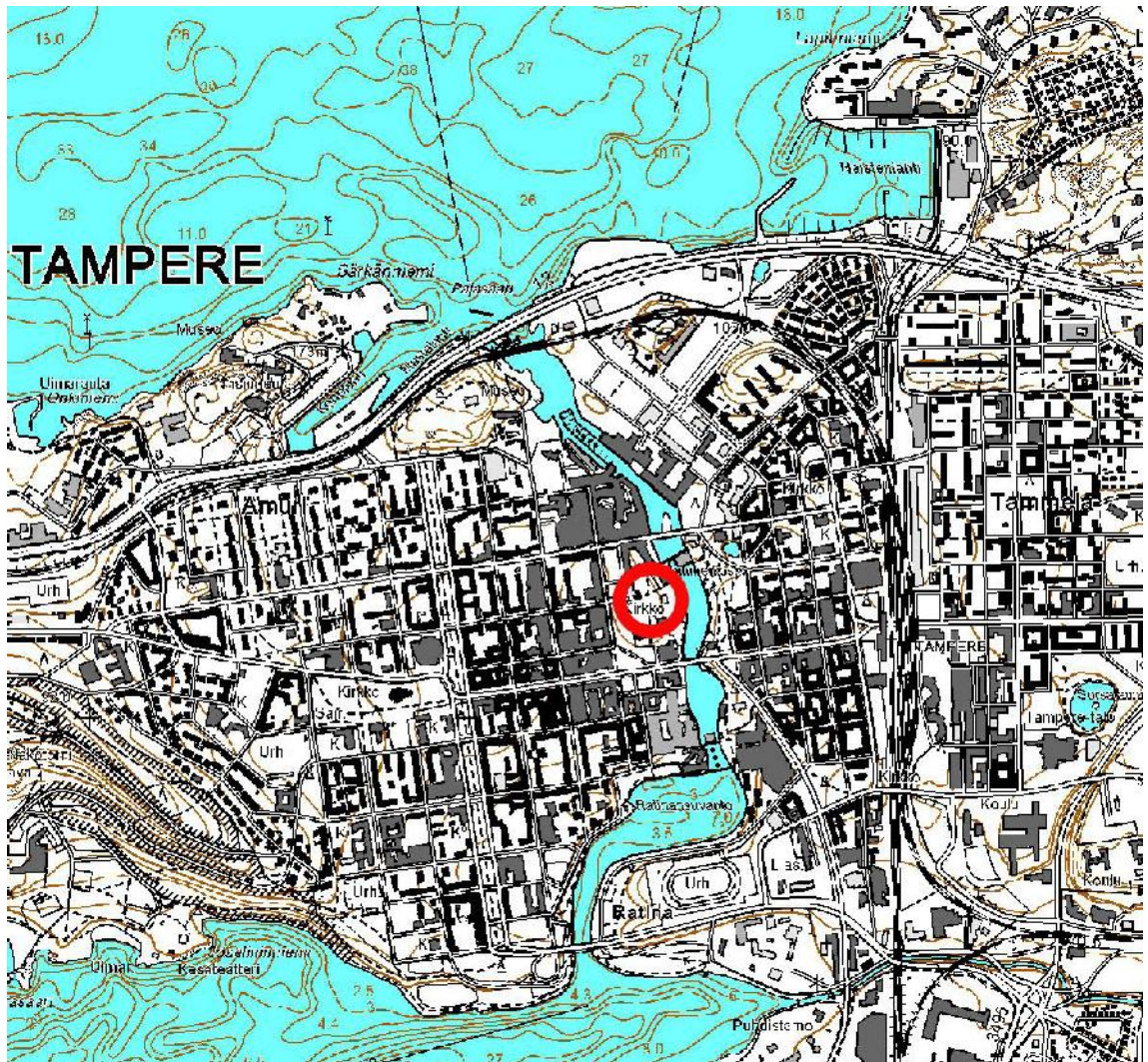
Hankkeen lyhyt kuvaus

Pirkanmaan maakuntamuseo teki kesäkuussa 2010 koekaivauksen Tampereen Kirjastonpuistossa kunnostushankkeen johdosta. Tutkimukset keskittyivät puistoon rakennettavaksi suunnitellun esiintymislavan kohdalle. Tutkimuksen tarkoituksena oli selvittää kiinteän muinaisjäännöksen säilyneisyys ja laajuus. Pirkanmaan maakuntamuseon palveluksessa tutkimuksiin osallistuivat kaivausjohtaja FM Kalle Luoto, apulaistutkija HuK Teemu Tiainen, sekä kaivajina fil. yo Tuukka Kumpulainen, Riia Siltanen ja FM Jari Heiskanen. Työhankkeen kustannuksista vastasi hankkeen toteuttaja.

Tampereella 4.3.2011, FM Kalle Luoto

Kartta 1. Kartta tutkimusalueen sijainnista. Tutkimusalue on merkitty punaisella ympyrällä. Pohjakartta © Maanmittauslaitos, Pisa lupa 020/2006. Lisäykset pohjakarttaan: Kalle Luoto 2011. MK 1: 500 000.

Kartta 2. Kartta tutkimusalueen sijainnista. Pohjakartta: PK 212309. Tutkimusalue on merkitty punaisella ympyrällä. Pohjakartta © Maanmittauslaitos, Pisa lupa 020/2006. Lisäykset pohjakarttaan: Kalle Luoto 2011. MK 1: 20 000.

Sisältö

Tutkimushankkeen perustiedot	2
Hankkeen lyhyt kuvaus	4
Kartat	10
1. Perustiedot tutkimusalueesta.....	11
Hankealue	11
Aikaisemmat hankkeet	11
2. Menetelmät	12
Kenttätyöt.....	12
Näytteet	12
Rakenteet.....	13
Mittaukset ja dokumentointi	13
Taustaselvitys	14
Jälkityöt.....	14
Karttapiirokset.....	14
Löydöt	14
Valokuvat	14
3. Tulokset.....	15
Kaivaushavainnot	16
Koeojat.....	18
Alue A.....	18
Alue B.....	19
Alue C.....	20
Alue D.....	20
Alue E	22
Alue F	22

Alue G.....	23
Alue H.....	23
Alue I	24
Tärkeimmät rakennehavainnot	26
[-A-] Kivetty teollisuuspiha ja kapearaiteisen rautatien jäännökset	26
[-B-] Betonisokkeli	29
Löytöaineisto.....	31
4. Yhteenveto	32
5. Lähteet	33
Kirjallisuus	33
Inventoinnit, selvitykset ja opinnäytetyöt.....	33
Arkistot	33
Valokuvat	33
6. Luettelo arkeologisista kohteista	34
7. Muinaisjäännöskohteet.....	35
Tammerkoski (Koski).....	35
Kiinteistötiedot	36
Aiemmat löydöt	36
Tutkimukset	37
Sijainti ja maasto.....	37
Kohteen kuvaus	37
Havaintomahdollisuudet.....	37
Kohteen laajuus	38
Muut havainnot.....	38
Lisätietoja	39
Löydöt	39

Frenckellin paperitehdas, teollisuuspiha	41
Perustiedot.....	41
Kiinteistötiedot	42
Tutkimukset.....	42
Sijainti ja maasto.....	42
Kohteen kuvaus	43
Kohteen laajuus	47
Luokitusehdotus.....	47
Tiedossa olevat maankäyttösuunnitelmat	48
Suositeltavat jatkotoimenpiteet.....	48
Lähistön kohteet.....	48
Koekuopat	48
Muut havainnot.....	48
Lisätietoja.....	48

Liitteet:

- Liite 1 Jari Heiskanen (2010): Apteekkareita ja paperiteollisuutta Tampereen Kirjastonpuistossa - Historiatietoa kesän 2010 arkeologisen koekaivauksen löytöjen taustaksi**
- Liite 2 Löytöluettelo**
- Liite 3 Kuvaluettelo**
- Liite 4 Kuvaluettelo mustavalkonegatiiveistä**
- Liite 5 Kuvataulu mustavalkonegatiiveistä**
- Liite 6 Yksikkökuvaukset**
- Liite 7 Kartat**

Kartat

Kartta 1. Kartta tutkimusalueen sijainnista. Tutkimusalue on merkitty punaisella ympyrällä. Pohjakartta © Maanmittauslaitos, Pisa lupa 020/2006. Lisäykset pohjakarttaan: Kalle Luoto 2011. MK 1: 500 000. 5

Kartta 2. Kartta tutkimusalueen sijainnista. Pohjakartta: PK 212309. Tutkimusalue on merkitty punaisella ympyrällä. Pohjakartta © Maanmittauslaitos, Pisa lupa 020/2006. Lisäykset pohjakarttaan: Kalle Luoto 2011. MK 1: 20 000. 6

Liitekartat (Liite 7):

Kartta 3. Yleiskartta tutkimusalueesta.	MK 1:200	Liite 7
Kartta 4. Aluekartta tutkimusalueesta.	MK 1:200	Liite 7
Kartta 5. Koeoja E, itäpäädyn eteläprofiili.	MK 1:25	Liite 7
Kartta 6. Koeoja B, itäosan eteläprofiili.	MK 1:25	Liite 7
Kartta 7. Koeojan B itäpäädyn pohjoisprofiili.	MK 1:25	Liite 7

Kartat perustuvat kesäkuun 2010 kenttätöiden yhteydessä tehtyyn mittausdokumentointiin. Mittausdokumentoinnissa käytettiin takymetriä, joka oli asemoitu Tampereen kaupungin koordinaatistoon. Kartat piirsi puhtaaksi Teemu Tiainen 2010.

1. PERUSTIEDOT TUTKIMUSALUEESTA

Pirkanmaan maakuntamuseo teki kesäkuussa 2010 Tampereen Kirjastonpuistossa. Koekaivaus tehtiin alueella, johon suunniteltiin rakennettavaksi puistolava.

Kirjastonpuiston kunnostussuunnitelman mukaiset rakennettavat kohdat sijaitsivat Tammerkosken historiallisen ajan kylänpaikan, kartanonpaikan ja markkinapaikan alueella sekä Tammerkosken rannassa Frencellin paperitehtaan puuhioketehtaan vieressä. Koska nämä kohteet ovat kiinteitä muinaisjäännöksiä ja alueella saattaa myöhemmästä maankäytöstä huolimatta olla säilynyt ehjää kiinteää muinaisjäännöstä, lavan rakentaminen edellytti arkeologisia koekaivauksia.

Maakuntamuseo sai koekaivausta varten muinaismuistolain mukaisen tutkimusluvan Museovirastolta. Työt aloitettiin maastossa 4.6.2010.

Hankealue

Kirjastonpuisto rajautuu länsireunaltaan Keskustoriin ja itäreunaltaan Tammerkoskeen. Pohjoisessa aluetta rajaa entinen Frencellin tehdasalue ja etelässä Tampereen Teatteri ja Vanha kirkko. Kirjastonpuisto on osa valtakunnallisesti merkittävää kansallismaisemaa. Koekaivausalue sijaitsi Frencellin paperitehtaan pannuhuoneen, nykyisen Kirjaston lehtienlukusalin, länsipuolisella puistoalueella.

Aikaisemmat hankkeet

Pirkanmaan maakuntamuseo teki Tampereen Kirjastonpuiston alueen puistosuunnitelman johdosta alueella arkeologisen inventoinnin kesäkuussa 2008. Inventoinnissa (2008) historiallisten lähteiden ja vanhojen karttojen perusteella määriteltiin Tampereen Kirjastonpuiston alueella sijaitsevan historiallisen ajan muinaisjäännös Tammerkoski (Koski), johon kuuluu kylätontti, kartano ja markkinapaikka. Näiden lisäksi alueella todettiin olevan teollisuushistoriallisia jäänteitä. Kesällä 2009 puistoalueella valvottiin kunnostus- ja rakennustöitä. Valvonnan yhteydessä paljastui kulttuurimaakerroksia ja 1800-luvun lopulle ajoittuva Vaakahuoneen jäännös sekä Frencellin paperitehtaan massahiomon rakenteita (ks. Luoto 2009).

2. MENETELMÄT

Kenttätyöt

Tampereen kirjastonpuiston kolme viikkoa kestäneen koetutkimuksen tavoitteena oli määritellä kiinteään muinaisjäännökseen liittyvien kerrostumien ja rakenteiden säilyneisyys ja laajuus. Kohde sijaitsi puiston kunnostustyömaa-alueella. Työ eteni yhteistyössä muun puiston kunnostustyön kanssa. Kaivausalueita avattiin kulloinkin käytössä olevan tilan ja työvoiman mukaan.

Koekaivaukseen osallistui puiston kunnostustyömaan kaivinkone. Kaivinkonetta käytettiin pintamaakerroksen kuorimiseen. Tähän päädyttiin, koska katsottiin, että 1900-luvun puolivälin jälkeen tuodut sekoittuneet puutarhamulta- ja savikerrokset voitiin poistaa koneellisesti. Suurimmasta osasta kaivausaluetta poistettiin noin 30–40 cm paksu kerros puutarhamultaa.

Kaivausalueelle kaivettiin noin 1 metrin levyisiä koeojia. Koeojat kaivettiin ensimmäisen rakennekerroksen pintaan, pihakiveyksen tasoon. Osaan koeojista tehtiin laajennuksia, jotta paljastuneen kiveyksen luonne ja laajuus saatiin selville. Koneellisesti kaivettua maa-ainesta ei seulottu ja löydöt taltioitiin koeojan tarkkuudella. Kaivettu pintamaa lastattiin kuorma-autoihin, josta maa kuljetettiin maankaatopaikalle.

Dokumentoinnissa sovellettiin yksikkökaivausmenetelmää siten, että kaivettaessa maakerrokset pyrittiin poistamaan luonnollisissa kerroksissa. Kaivetut maakerrokset dokumentoitiin valokuvaamalla, sanallisin muistiinpanoin sekä karttapiirroksin. Yksikköjen dokumentoinnissa käytettiin erillistä lomaketta. Lomakkeeseen merkittiin kaivetun kaivausyksikön ominaisuuksia.

Yksikkö- ja rakennekuvaukset sekä niiden stratigrafia ovat esiteltynä liitteissä 7. Löydöt otettiin talteen yksiköittäin. Maakerroksia ja rakenteita on käsitelty yksiköinä, jotka on numeroitu juoksevasti alkaen numerosta 100. Näistä on luettelo ja kuvaukset kertomuksen lopussa liitteenä. Maakerrokset, rakenteet ja leikkaukset on erotettu toisistaan kirjaintunnuksilla: Y = maakerros, R = rakenne ja K = Kuoppa (leikkaus).

Tutkimusten jälkeen kaivausalue jätettiin avonaisena odottamaan loppukesän jatkotutkimuksia.

Näytteet

Maa- tai radiohiilinäytteitä ei otettu, koska suurin osa kaivetusta maasta oli sekoittunutta puutarhamultakerrosta eikä löydettyjen kulttuurikerrosten tai rakenteiden tapauksessa sitä pidetty tarpeellisena.

Rakenteet

Havaittuja kiinteään muinaisjäännöksen kuuluvia rakenteita ei purettu, sillä tutkimusten tarkoituksena oli selvittää muinaisjäännöksen laajuutta ja säilyneisyyttä.

Mittaukset ja dokumentointi

Työn yhteydessä Kaivausalueetta dokumentoitiin valokuvaamalla, piirtämällä ja takymetrimittauksilla. Kentällä mittapiirroksot ja karttaluonnokset tehtiin pääasiassa kelamitan ja millimetripaperin avulla. Piirroksot asemoitiin kaupungin aineistoihin työhankeeseen yhteydessä tehdyin takymetrimittauksin. Takymetrimittaukset suoritettiin tutkimusryhmän toimesta. Takymetrimittauksien toteuttamiseksi Tampereen kaupungin mittaus- ja geotekniikan palvelut (Tampereen infra) toimitti hankealueella sijaitsevien asemointipisteiden tietoja. Mitta-aineisto toimitettiin tutkijoille Tampereen kaupungin "Tampere 2004" koordinaatiston mukaisina mittapistetietoina. "Tampere 2004" koordinaatistoa käytettiin myös jälkitöiden yhteydessä laadittujen karttojen koordinaatistona. Koordinaatit muunnettiin jälkityövaiheessa tarpeellisin osin KKJ 3 järjestelmän mukaisiksi sijaintitiedoiksi.

Kuva 1. Koekaivaus käynnistyi 3.6.2010 koeojan avaamisella. Kuvan oikeassa alakulmassa on lastauslavan päälle kasattu poistettua pihakiveystä. Taustalla kirjastotalo. Kuva: 3.6.2010.

Taustaselvitys

Hankkeen yhteydessä tehtiin selvitys, jossa tarkasteltiin Kirjastonpuiston arkeologisissa kaivauksissa paljastuneen kiveyksen ja kapearaiteisen rautatien jäänteiden ikää, laajuutta ja kontekstia. Työ perustui arkisto- ja kirjallisuuslähteisiin. Selvityksen teki FM Jari Heiskanen. Selvitysraportti "Apteekkareita ja paperiteollisuutta Tampereen Kirjastonpuistossa - Historiatietoa kesän 2010 arkeologisen koekaivauksen löytöjen taustaksi" on arkeologisen tutkimusraportin liitteenä 1.

Kenttäkiveyksen ja ratojen taustan selvityksen keskeisen lähdeaineiston muodosti Tampereen kaupunginarkisto, jonka hallussa on Frenckellin tehtaan järjestämätön piirustusarkisto. Toinen lähde oli Tampereen museoiden kuva-arkisto, jonka kuvista saatiin täsmennystä tutkimusalueen maankäyttöön. Tausta-aineistona on lisäksi käytetty Frenckellin tehtaasta jo aikaisemmin tehtyjä inventointeja, selvityksiä ja raportteja. Kirjallisuudesta käytössä olivat Tampereen kaupungin historiateokset ja Martin Liliuksen laatima Frenckellin paperitehtaan toiminnasta laatima tiivis historiateos. Liitteessä 1 oleva raportti on yhteenveto edellä mainituista, helposti saatavilla olevista aineistoista.

Jälkityöt

Karttapiirroks

Kentällä tehdyt karttapiirroks

Kaivausalueilla millimetripaperille laaditut piirroks

Löydöt

Löydöistä laadittiin löytöluettelo, joka on kaivauskertomuksen liitteenä (liite 2). Löytöjä ei luetteloitu minkään museon kokoelmiin.

Valokuvat

Valokuvat luetteloitiin Pirkanmaan maakuntamuseon kokoelmiin. Digitaalikuvien luettelo on liitteessä 3 ja mustavalkokuvien luettelo liitteessä 4.

3. TULOKSET

Koekaivauksen tuloksena löydettiin 1800- ja 1900-luvun vaihteeseen ajoittuva Frenckellin paperitehtaan teollisuuspihan jäännös, joka on osa Frenckellin paperitehtaan muinaisjäännöstä. Teollisuuspihaan kuuluvia rakenteita ei kaivettu pois. Rakenteista dokumentoitiin ainoastaan paljastunut pintataso ja muutama profiili. Koekaivauksen tuloksena ei voitu määrittää muinaisjäännöksen laajuutta ja säilyneisyyttä hankealueen ulkopuolella. Koetutkimuksen tulosten perusteella tutkimuksia jatkettiin myöhemmin kesällä muinaisjäännöksen laajuuden ja säilyneisyyden selvittämiseksi.

Kuva 2. Etualalla kaivettuja ratapölkkyjen jäännöksiä. Ratapölkkyjen päällä oli kovaksi painunutta maata. Oikeassa yläkulmassa näkyy syvemmälle kaivettu osa koeajasta. Tällä kohdin kiveys puuttui, mikä mahdollisti kaivamisen luonnollisen kerroksen pintaan. Ojan pohja on kaivettu yksikkökaivumenetelmää käyttäen. Ojan pohjan vasen laita on aiemman maankäytön seurauksena syvemmällä kuin oikea. Tämä mahdollisesti liittyy kiveyksen pohjustamiseen, sillä kivetty pihamaa on päättynyt länsilaidassaan kuvassa näkyvään kohtaan. Kuva: Kalle Luoto 18.6.2010.

Kuva 3. Kaivausalueen maakerroksia ja rakenteita. Takana näkyvä profiili: ylimpänä puutarhamulta (Y 100), jonka alapuolella savea (Y 101). Saven alla kiveyksen pinnassa oleva ohut hiekkakerros (Y 104) ja laastikerros (Y 105). Tämän alapuolella kiveys (R 106), asetushiekka (Y 112) ja täyttömaa (Y 114). Myös täyttömaassa on tiilenpaloja. Etualalla näkyy betonisokkeli (R 102) ja siihen liittyvä perustushiekka (Y 103). Kuva: Kalle Luoto 14.6.2010.

Kaivaushavainnot

Arkeologisoituneita rakenteita ja arvokkaita kerrostumia tuli tutkimusalueelta esiin noin 0,3 - 0,4 metrin syvyydeltä. Koeojista tehtyjen havaintojen perusteella paikalla sijaitsee teollisuuspiha. Teollisuuspihan kiveys on noin 20 cm paksu ja se on pohjustettu noin 10 – 20 cm paksulla asetushiekalla. Kiveyksessä on kapearaiteisen rautatien kiskojen jäänteitä. Useimmiten rautatien kohta erottuu vajaan metrin levyisenä kivettömänä alueena. Kiskoja on säilynyt muutamassa kohdassa, lähinnä kaivausalueelta paljastuneen betonisokkelin länsi- ja lounaispuolella. Kaivausalueen lounaisosassa kapearaiteinen teollisuusrautatie oli rakennettu aikaisemman purku- tai rakennusjätteestä syntyneen kerrostuman päälle ilman pohjustusta.

Kaivutyö lopetettiin lähes koko kaivausalueella 1800 – 1900-luvun vaiheessa syntyneeseen teollisuuspihaksi tulkittuun kerrostumaan. Ainoastaan muutamassa kohdassa, jossa teollisuuspihan kiveys oli aiemman maankäytön rikkomaa, kaivettiin teollisuuspihan alapuolisia maakerroksia. Muutamissa kohdissa voitiin havainnoida kiveyksen alapuolisia kerrostumia. Kyseisillä kohdilla kiveys oli jo aiemmin

rikkoutunut. Näille kohdin kaivettiin koeojia, joista dokumentoitiin profiili (Liite 6: kartat 5, 6 ja 7).

Koekaivauksen metodina käytettiin yksikkökaivumenetelmää, eli tavatut maakerrokset pyrittiin kaivamaan ja dokumentoimaan luonnollisina kerroksina. Kaivetuista maakerroksista laadittiin yksikkökuvaukset. Yksikkökuvauksista laadittiin luettelo ja piirrettiin niiden kerrostumisjärjestystä kuvaava matriisi (Liite 7).

Koekaivaushavaintojen perusteella kiveys oli osittain tuhoutunut mm. Pannuhuoneen (lehtienlukusalin) länsipuolelta paikalle 1980-luvulla rakennetun kevytrakenteisen esiintymislavan alta (Alue I). Yksikkökuvaukset eivät kuvaa tätä tuhoutunutta aluetta. Tuhoutuneella alueella maakerrokset olivat joko 1980-luvulla paikalle tuotuja ja niiden alapuolella luontaisesti kerrostuneita.

Kuva 4. Koeojan B profiilia. Profiilin rakenne: ylimpänä puutarhamulta (Y 100), jonka alapuolella savea (Y 101). Saven alla kiveyksen pinnassa oleva ohut hiekka (Y 104). Tämän alapuolella kiveys (R 106), asetushiekka (Y 112) ja täyttömaa (Y 114). Myös täyttömaassa on tiilenpaloja. Taustalla betonisokkeli (R 102) ja siihen liittyvä perustushiekka (Y 103). Kuva: Kalle Luoto 21.6.2010.

Koeojat

Alueelle kaivettiin kuusi koeojaa ja muutama pienempi kaivualue. Koeojien sijainti on kuvattu kartoissa 3 ja 4. Maanpinnan taso oli puiston alueella ennen kaivausten aloittamista noin korkeudessa 90,60 - 90,70 m mpy. Pohjataso vaihteli noin 90,50 – 89,70 m mpy välillä. Kiveyksen pinta oli tutkimusalueen luoteisosassa korkeudessa 90,50 m mpy ja alueen kaakkoisosassa noin korkeudessa 90,20 m mpy. Kaikkiaan radan jäännöksiä paljastui neljästä kohdasta.

Alue A

Pohjoisin koeojista oli noin 16 metriä pitkä ja se avattiin koneellisesti. Koeoja oli itä-länsi suuntainen. Alueen itäpäästä paljastui teollisuuspihaan kuulunut kivetty alue. Länsipään kiveys oli tuhoutunut betonisokkelin ja muun rakentamisen tuloksena. Koeojan itäpään pohjoislaidassa oli jäljellä radanpohjaa, jota peitti kovaksi pakkautunut musta hiekansekainen kerrostuma, joka lienee syntynyt radan käytön aikana. Kiveyksen pinta oli korkeudessa 90,15 - 90,30 m mpy ja ratapohja 90,15 – 90,00 m mpy. Ratapohja näytti laskevan kohti itää.

Kuva 5. Koeoja A. Koeojan etelälaidassa (vasemmalla) erottuu radan jäännökset. Kuvattu idästä. 14.6.2010.

Alue B

Koeajasta paljastui kivetyn teollisuuspihan jäännöksiä, radan jäännös ja osia nuoremasta betonisokkelista. Osa alueen aiemmin rikkoutuneesta eteläosasta kaivettiin syvemmäksi. Kaivamisen yhteydessä lähinnä poistettiin betonisokkelin pohjustukseen, yksikköön Y 103, kuuluva kerrostuma. Koeajan eteläprofiili dokumentoitiin (Liite 6: kartta 6).

Kuva 6. Alue B ennen alueen länsiosan avaamista. Puistorakenteisiin kuuluneen kivetyn polun (R 110) pohjustus (Y 111) näkyy nurmettomana alueena kuvan ylälaudassa samassa linjassa teollisuuspihaan kuuluneen radanpohjan (K 108/Y109) kanssa. Radanpohjaa erottuu kivettömänä alueena teollisuuspihan kiveyksen eteläpuolella. Radanpohjaa peitti tumman harmaa kivituhkakerros. Ylälaudassa erottuu aluetta pohjois-etelä -suunnassa leikkaava betonisokkeli. Kuvattu idästä 4.6.2010.

Kuva 7. Riia Siltanen tutkimassa alueen C länsipään kiveyksen ja betonisokkelin liittymäkohtaa. Kuvattu lännestä 8.6.2010.

Alue C

Alueelta paljastui kiveystä noin 30 cm syvyydestä. Kiveys oli koko koeajan alueella. Muutamasta kohdasta kiveyksen oli rikkonut aiemmin kaivettu betonisokkeli. Muutoin kiveys oli melko hyvin säilynyt.

Alue D

Pohjois-etelä –suuntaisen koeajan tarkoituksena oli muodostaa yleiskuva kiveyksen laajuudesta ja säilyneisyydestä itä-länsi –suuntaisten koeojien länsipäässä. Alueen pohjoisosasta paljastui kiveystä ja betonisokkelin jäännöksiä, kun taas alueen eteläosasta paljastui purku- tai rakennusjätteestä muodostunut vajaan metrin paksuinen kerrostuma. Alueen keskellä sijaitsi betonisokkeli.

Kuva 8. Tuukka Kumpulainen pitää mittaamassa kiveystä alueella D. Alueen eteläosasta puuttui kiveys, mistä syystä se kaivettiin muuta koekaivausaluetta syvemmäksi. Kuvattu koillisesta 21.6.2010.

Kuva 9. Alueen E itäprofiili. Alueelta tehtyjen havaintojen perusteella teollisuuspihan kiveys on rakennettu kiven ja soransekaisen maakerroksen päälle. Soran ja kivensekainen kerrostuma on todennäköisesti tarkoituksella levitetty kiveyksen alle, sillä puhtaan pohjamaan pinta on syvemmällä kuin alueella, jolla kiveystä ei ole. Etualalla näkyy pohjamaan tehty tarkastuskuoppa. Kuvattu lännestä 18.6.2010.

Alue E

Alueelta paljastui puistomultakerroksen alapuolelta rakennus- tai purkutöiden tuloksena syntyneitä jättemaata. Alueen lounaisosasta paljastui kapearaiteisen rautatien kiskot, jotka oli rakennettu purkukerroksen päälle ilman pohjustusta. Purkukerrosta avattiin koneellisesti noin 1,1 m syvyyteen pinnasta alempien kerrostumien selvittämiseksi. Syvemmälle kaivetun alueen kaivutyön tuloksena alueelta paljastui puhdas pohjamaa (Y 120)

Alue F

Alueen F tarkoitus oli selvittää kiveyksen sijainti alueen eteläosassa. Alueen itäosasta paljastui kiveyksen reuna. Kivetyn alueen länsipuolelta kiveys puuttui. Mahdollisesti kiveys oli pohjustettu noin 80 cm paksuisella sora- ja kivikerrostumalla (Y 116), joka ulottui noin 89,40 m mpy syvyyteen. Kiveyksen pinta oli noin korkeudessa 90,20 m mpy.

Kuva 10. Mittausdokumentaatio käynnissä Kirjastonpuiston työmaalla. Kuvattu alueen F eteläpuolelta kohti pohjoista. Koneen takana Teemu Tiainen, prisma-auvan pitää pystyssä Tuukka Kumpulainen. 18.6.2010, Kalle Luoto.

Kuva 11. Alue G. Kuvan yläosassa näkyy radan pohjaa ja keskellä nuorempi kiveyksen läpi kaivettu kolo. Kiveyksen pinnalle oli aiemmin asennettu sähkölinja, jonka keltainen suojaputki näkyy kuvassa. Nuorempi tiilirakenne sijaitsee kuvan yläosassa kiskojen jäännöksen yläpuolella. Kuvattu etelästä. 18.6.2010.

Alue G

Alueelta oli tarkoitus tehdä havaintoja kiveyksen jatkumisesta alueen eteläosaan. Alueelta paljastui radan pohjaan kuuluneita rakenteita sekä rataa nuorempi tiilirakenne, jonka funktio ei tutkimusten yhteydessä selvinnyt.

Alue H

Alue H oli pienikokoinen alue Frenckellin pannuhuoneen lounaispuolella. Alueella oli tarkoitus selvittää kiveyksen jatkuminen pannuhuoneen lounaispuolella. Alueelta paljastui yhtenäistä kiveystä.

Kuva 12. Alue H. Kaivetusta kuopasta paljastui yhtenäistä kiveystä. Kuvattu lännestä. 18.6.2010.

Alue I

Alue I oli pienikokoinen alue Frenckellin pannuhuoneen länsipuolella. Alueella oli tarkoitus selvittää kiveyksen jatkuminen pannuhuoneen seinän läheisyydessä. Alueelta paljastui ilmeisesti kiveykseen kuuluneita kiviä, mutta varsinaista yhtenäistä kiveystä ne eivät muodostaneet. Kuopasta paljastui myös esiintymislavan rakentamisessa käytetyn Styrox levyn kappaleita.

**Kuva 13. Alue I. Kaivetusta kuopasta paljastui yhtenäistä kiveystä. Kuvattu lännestä.
18.6.2010.**

Tärkeimmät rakennehavainnot

[A-] Kivetty teollisuuspiha ja kapearaiteisen rautatien jäännökset

Seuraava kuvaus perustuu Jari Heiskasen raporttiin (liite 1). Mukulakiveys ja kapearaiteinen rautatie ovat rakennettu 1900-luvun alkuvuosina, todennäköisesti vuosien 1905-1907 välillä. Rakenne on ollut käytössä todennäköisesti vuosien 1905-1928 välillä. Rakennetta on käytetty varastointiin ja tavarankuljetukseen. Kohteesta paljastui Frenckellin paperitehtaan massapuuvarastoalueen varastointiin ja kuormaukseen tarkoitettu kivetty piha ja useita pistoraiteita. Rakenne liittyy tehtaan uudistuksiin vuosina 1903-1907. Rata yhdisti tehdasalueen tuotantolinjan (puuvarasto-lämpökeskus sekä puuvarasto-puuhiomo-paperitehdas) eri yksiköitä. Rakenteellisesti, toiminnallisesti ja maisemallisesti puuvarasto liittyi sen itäpuolella olevaan lämpökeskuksen ja puuhiomon käsittäneeseen rakennuskokonaisuuteen. Kokonaisuuden säilyneitä osia on uudempi lämpökeskus ja piippu.

Säilyneisyys

Rataverkosta ja sen rakenteesta on säilynyt vain massapuuvaraston yhteydessä olevia rakenteita. Alkuperäinen Yhteys puuhiomoon ja edelleen paperitehtaaseen ovat purettu jo 1930-luvulla. Puuhiomon rakennus purettiin 1930-luvulla.

Arvot

Alueella on teollisuushistoriallista arvoa. Rakenne edustaa aikakauden tehtaiden ja pajojen sisäiseen tavarankuljetukseen ja varastointiin liittyvää rakennetta. Frenckellin paperitehtaassa rakenne liittyy selkeästi tehtaan perusteelliseen uudistamiseen vuosina 1903–1907. Osittain tuhoutuneenakin rakenne kertoo tehtaan toiminnasta, tuotantoketjusta ja eri toimintojen sijoittumisesta tehdasalueelle. Rakenne liittyy myös olennaisesti läheiseen lämpökeskukseen ja sen savupiippuun, jotka edustavat alueen, vanhan tehtaan ja kaupunkirakenteen puiston väliin sijoittuvaa rakennetta. Kaupunki- ja tonttistoriallisesti Puutarhakadun eteläpuoli liittyy paperitehtaan laajentumiseen 1870-luvulla entiselle apteekkarin tontille.

Nykyisin paperitehtaasta on säilynyt vain keskeinen tehdasmiljö, joka on pääosin kaupungin virastojen käytössä. Nykyisellään alueella on säilyneitä osia lähinnä rakennusten julkisivut. Sisätilat on pääosin nykyaikaistettu. Rakennuksessa on vanhaa lähinnä kantavat rakenteet. Tehtaan alkuperäisen toiminnan kannalta olennaiset rakenteet, energia-, vedenkäyttö- ja tuotantorakenteet ovat purettu. Tehtaan asema kaupunki- ja koskimaisemassa on muuttunut reuna-alueiden purkamisen yhteydessä. Vanha tehtaan ja kaupunkirakenteen rajapinta on muuttunut puisto- ja parkkialueeksi.

**Kuva 14. Koekaijauksen yhteydessä paljastui pihakiveystä ja radanpohjaa (osin profiilissa).
Kuva: Kalle Luoto 14.6.2010.**

**Kuva 15. Etualalla kiveys, taustalla radanpohja, jossa sorassa erottuvat ratapölkkyjen
maatuneet jäännökset. Kuva: K. Luoto 14.6.2010.**

Kuva 16. Kaivausalueen lounaisosassa kiskot oli rakennettu täyttö – ja/tai purkukerroksen päälle. Kiskojen alla olleet ratapölkyt erottuvat tummempina kohtina. Kuva: Kalle Luoto 22.6.2010

Kuva 17. Kiskoja ja pihakiveystä. Kiskot päättyvät betonisokkeliin. Kuva: Kalle Luoto 22.6.2010

[-B-] Betonisokkeli

Seuraava kuvaus perustuu Jari Heiskasen raporttiin (Ilite 1).

Rakenne sijoittuu poikittain alueen ratalinjoihin nähden ja sen rakentaminen on osin rikkonut vanhempaa kiveystä ja ratarakennetta. Betonin raudoituksessa on käytetty sekalaista betonirautaa, muun muassa paikalta puretun radan osia. Betonivalussa on paikoin isohkoja kiviä ja sille ei ole rakennettu ilmeisesti anturaa. Länsireunan sokkelista puuttuu toiselta puolelta muottilaudoitus. Se on valettu maaleikkausta vasten. Betonisokkeli on arviolta peräisin 1930- tai 1940-luvulta ja se on ollut käytössä 1950- ja 1960-lukujen vaihteeseen. Rakennuksen sokkeli liittyy kaupungin omistuksen aikaan. Tehdasalue siirtyi v. 1929 kaupungille. Paperitehtaan alue oli tarkoitus purkaa ja siitä pidettiin mm. suunnittelukilpailu. Betonirakenne liittyy väliaikaiseksi tarkoitettuun varastokäyttöön ja se purettiin sen jälkeen kun alueen säilyminen alkoi muodostua mahdollisuudeksi 1950-luvulla. Kyseessä on ilmeisesti matala pulpettikattoinen varastorakennus, jonka käyttötarkoitus jäi tutkimuksien yhteydessä tuntemattomaksi. rakenne edustaa apteekkarin tontin maankäyttöä 1900-luvun puolenvälin molemmilla puolilla. Rakenteella ei ilmeisesti ole merkittävää arkeologista tai kulttuurihistoriallista arvoa.

Kuva 18. Betonisokkeli tuli esiin heti pintamaan alapuolelta. Vasemmassa alakulmassa kiskojen jäännöksiä. Kuva: Kalle Luoto 8.6.2010.

Kuva 19. Nuoremman betonisokkelin rakentaminen oli paikoittain rikkonut vanhemman teollisuuspihan rakenteita. Kuvassa näkyy kiveystä, radanpohjaa ja betonisokkeliä. Betonisokkelissa näkyy raudoitukseen käytettyä romurautaa, muun muassa paikalla aiemmin sijainneen rautatien kiskoja. Kuvan oikeassa laidassa erottuu syvemmälle kaivettu osa koeajaa, josta profiili dokumentoitiin. Kuva: Kalle Luoto 14.6.2010.

Kuva 20. Löytökuva. Löytöjä koeajasta A. Nauvoja, lasia, keramiikkaa, yms. Löydöt on kerätty talteen kiveyksen yllä olevasta hiekasta (Y 104) ja ne ajoittunevat 1900-luvun alkupuolelle. Kuva: Teemu Tiainen 13.10.2010.

Löytöaineisto

Esinelöydöt koostuivat sekalaisesta, lähinnä 1900-luvun, materiaalista. Suuri osa löydöistä oli lasiastioiden ja tasolasin kappaleita, metalliesineitä, kuten rautanauvoja, punasavikeramiikan ja fajanssin paloja. Suurin osa löytöaineistosta oli siis sellaista, joka ajoittuu alueen 1900-luvun puisto- tai varastokäyttöön. Ainoastaan pieni osa löytöaineistosta voi ajoittua 1800-luvulle ja 1900-luvun alkupuolelle. Esinelöydöt kerättiin lähinnä sekoittuneesta kontekstista. Löydöt poistettiin jälkityövaiheessa. Osa poistetuista löydöistä kuvattiin digitaalikameralla.

4. YHTEENVETO

Tutkimusalueelle avattiin yhteensä kuusi koeojaa, joista tuli esiin osia Frenckellin paperitehtaan teollisuuspihasta. Havaittu teollisuuspiha koostui kenttäkiveyksestä ja neljästä kapearaiteisen rautatien jäännöksestä. Havaitut rakenteet kuuluvat Frenckellin paperitehtaan pannuhuoneen ja massahiomon toimintaan. Kiveys ja kiskot on rakennettu 1900-luvun alussa ja niiden käyttö on päättynyt 1920-luvun lopussa. Frenckellin tehdasalueesta kiveyksen läheisyydessä on jäljellä tehtaan lämpökeskuksena toiminut pannuhuone, joka nykyisin toimii kirjaston lehtienlukusalina.

Kiveyksen ja raiteiden merkitys korostuu alueen teollisuushistoriaa vasten, josta on löydetty ja dokumentoitu vasta vähän arkeologisoituneita jäännöksiä. Raiteiden jäännökset kertovat tehtaan toiminnallisuudesta ja ovat tästä syystä informatiivisia. Kenttäkiveys ja kapearaiteisen pienoisorautatien pistoraiteiden jäännökset ovat osa Frenckellin paperitehtaan (1783–1928) teollisuushistoriallista kiinteää muinaisjäännöstä (ks. Museoviraston lausunto 24.6.2010 DNRO 251/304/2010).

Koekaivauksen tuloksen perusteella edellytettiin rajattavaksi jäännöksistä edustava, yhtenäinen alue, joka tulee säilyttää. Tästä syystä tutkimuksia kirjastonpuistossa jatkettiin syyskesällä 2010, koska rakenne jatkui kaikilta osiltaan kesäkuussa koekaivetun alueen ulkopuolelle.

Koekaivuksessa ei kaivettu kattavasti teollisuuspihan alapuolisia kerrostumia. On siis mahdollista, että kiinteään muinaisjäännökseen Tammerkoski (Koski) kuuluvia kerrostumia tai rakenteita saattaa sijaita teollisuuspihan alapuolisissa kerrostumissa.

5. LÄHTEET

Kirjallisuus

Lilius Martin, Frenckellin paperit, Tampereen paperitehdas kuvina, Tampereen museoiden julkaisuja 53, Tampere 2000.

Rasila Viljo, Salo Unto, Alhonen Pentti, Suvanto Seppo, Tampereen kaupungin historia I, Tampere 1988.

Rasila Viljo, Tampereen kaupungin historia II, Tampere 1984.

Voionmaa Väinö, Tampereen kaupungin historia I, Tampere 1929.

Voionmaa Väinö, Tampereen kaupungin historia II, Tampere 1929.

Inventoinnit, selvitykset ja opinnäytetyöt

Frenckell, Rakennushistoriallinen dokumentointi, arkkitehtitoimisto Hanna Lyytinen ky, 2001.

Linnovaara Kimmo, Niemi Mauri, Entisen J.C. Frenckell & son ab:n paperitehtaan rakennukset, käyttötarkoituksen muutokset vuosina 1928-1983.

Heimovala Eeva, Nevanlinna Sinikka, Frenckellin alueen asemakaavallinen kehitys 1928-1979, Arkkitehtuurihistorian ammattikurssi 2.

Muttonen Eija, Naukkarinen Anneli, Pessi Taru 1980. Frenckellin paperitehdas, rakennuskanta V.1783–1928, TTKK Arkkitehtuurin osasto, Arkkitehtuurin historia, Ammattikurssi II, 1.12.1980.

Donner, Julia 2005. Koskimaiseman puistot, toim. Ranja Hautamäki, Koskipuiston ja Kirjastonpuiston historiallinen selvitys, Tampereen kaupunki, Vihersuunnittelu 2005.

Sanomalehdet, julkaisut:

Tammerkoski -lehti 1944.

Tampereen puistot 125 v. toim. Siitarinen Eila, Tampereen Viatek oy.

Arkistot

Tampereen kaupunginarkisto (TKA): Frenckellin paperitehtaan järjestämätön piirustusaineisto

Valokuvat

Tampereen museoiden kuva-arkisto: Valokuvia vuosilta 1860-1967.

6. LUETTELO ARKEOLOGISISTA KOHTEISTA

Kylä	Kohde	MJ-tyyppi	Ajoitus	PK
Tampere	Tammerkoski (Koski)	muinajäännösryhmät	historiallinen	212309
Tampere	Frenckellin paperitehdas, teollisuuspiha	teollisuuskohteet	uusi aika	212309

7. MUINAISJÄÄNNÖSKOhteet

Tammerkoski (Koski)

Kesän 2010 koekaivauksissa ei tehty uusia havaintoja muinaisjäännöksestä Tammerkoski (Koski). Tässä esitetty kuvaus perustuu aiempien tutkimuksien tuloksiin.

Kunta	Tampere
Vanha kunta	
Kylä	Tampere
Kaupunginosa	II kaupunginosa
Kohdenimi	Tammerkoski (Koski)
Muinaisjäännöstunnus	
Inventointinumero	1
MJ-tyyppi	muinaisjäännösryhmät
MJ-tyypin tarkenne	kartanot, kylänpaikat, markkinapaikat
Ajoitus	historiallinen
Selkeä ajoitus	1100-1700-luvut
Rauhoitusluokka	2
Lukumäärä	3
Peruskarttanumero	2123 09
Peruskartan nimi	Tampere
X1-koordinaatti	6821 065
X2-koordinaatti	6821 325
Y1-koordinaatti	2487 400
Y2-koordinaatti	2487 570
Z1-koordinaatti	0090

Z2-koordinaatti	0092
P1-koordinaatti	6825 320
P2-koordinaatti	6825 575
I1-koordinaatti	3327 665
I2-koordinaatti	3327 840
Koordinaattiselite	Muinaisjäännösalueen rajat
MI-tiivistelmä	Tampereen Kirjastonpuiston alueella sijaitseva kohde, johon kuuluvat Kosken kylätontti, Tammerkosken kartanonpaikka ja markkinapaikka. Alue on hoidettua puistoa ja siellä sijaitsee muutamia monumentaalirakennuksia.

Kiinteistötiedot

Kiinteistötunnus	837-102-8-8
Kiinteistönimi	
Kiinteistötunnus	837-102-8-9
Kiinteistönimi	
Kiinteistötunnus	837-102-9902-0
Kiinteistönimi	II kaupunginosan toriaukiot
Kiinteistötunnus	837-102-9903-0
Kiinteistönimi	II kaupunginosan puistot
Lisätietoja	Laatu: Yleinen alue

Aiemmat löydöt

Tammerkoskesta ja sen rannoilta on tehty kolme kivikautista irtolöytöä. Jouko Rätty (1971-1972) arvelee, että löydöt ovat peräisin Tammerkosken rannalla sijainneesta kivikautisesta asuinpaikasta.

Keskentekoinen kourutaltoa (Kansallismuseon kokoelmat, KM 3596)
 Kivikirves (Tampereen tyttölyseon kokoelmat, O II M 2)
 Poikkikirves (Tampereen tyttölyseon kokoelmat, O II M 3)

Tutkimukset

Valvonta ja kaivaus Kalle Luoto 2009. - kaivauslupa 4/302/2009

Inventointi Kalle Luoto 2008

Inventointi Nurminen & Rajala 1994: Tampereen kaupungin inventointi 1994, kohde 68 (Tampere, Tammerkoski)

Inventointi Rätty 1971 - 1972: Irtolöytö n:o 33 (tuhoutunut kivikautinen asuinpaikka)

Sijainti ja maasto

Kirjastonpuisto sijaitsee Tampereen ydinkeskustassa. Pitkänomainen puisto rajoittuu lännessä Keskustoriin ja idässä Tammerkoskeen. Pohjoisessa aluetta rajaa Frenckellin tehdasalue ja etelässä Tampereen teatteri ja Vanha kirkko. Kirjastonpuisto on osa valtakunnallisesti arvokasta kansallismaisemaa.

Kohteen kuvaus

Kirjastonpuiston alueella on oletettavasti ainakin osittain säilynyt historiallisen ajan muinaisjäännöskompleksi, johon kuuluu kylätontti, kartano ja markkinapaikka. Edellisten lisäksi Tammerkoskessa on historiallisella ajalla sijainnut useita myllyjä ja kalastamoita. Nykyisen Kirjastonpuiston alueella on ollut laajan alueen liikenteellinen keskus, jonka alueella on kulkenut maakunnallisesti merkittävä tie. Muistona tästä tiestä saattaa Tammerkoskessa Hämeensillan pohjoispuolella olla jäänteitä tiehen kuuluneesta sillasta.

Teollistumisen alkuvaiheessa Tampereen kaupungin ydinalue sijaitsi inventointialueella ja sen välittömässä läheisyydessä. Useat teollisuus- ja tuotantolaitokset sijoituivat Tammerkosken ranta-alueelle. Kirjastonpuistossa ja sen välittömässä läheisyydessä on sijainnut tuotantolaitoksia, joilla on oma merkityksensä Tampereen kaupungin historiassa.

Havaintomahdollisuudet

Alue on rakennuksin ympäröityä hoidettua puistoa. Puiston istutukset ja rakenteet ovat muokanneet maanpintaa siten, että paikalla ei voida havaita merkkejä 1800-luvun loppua vanhemmasta toiminnasta. Kirjastonpuiston alue säästyi 1800-luvun aikana osin rakentamattomana alueena kaupungin keskustassa, koska se oli apteekkarin puutarhana. Myöhemmin muinaisjäännösalueelle on rakennettu Vanha kirjastotalo, Tampereen teatteri sekä Vanha kirkko. Näistä ainakin Vanhan kirjastotalon ja Tampereen teatterin rakennustyöt ovat todennäköisesti tuhonneet niiden kohdalla sijainneet osat muinaisjäännöksestä.

Puiston istutukset ja muu puutarhanhoito on muokannut maannosta noin 30 cm syvyyteen. Lisäksi alueella on tehty lukuisia putki ja kaapelointitöitä, jotka osaltaan ovat rikkoneet maanalaisia kerrostumia. Alueella on mahdollisesti säilynyt osia muinaisjäännöksestä puistokerrostumien alapuolisissa maakerrostumissa.

Kohteen laajuus

Kaikkiaan kohteen laajuus on noin 4 hehtaaria.

Muut havainnot

VUODEN 2009 TUTKIMUKSET:

Vuonna 2009 Tampereen kirjastonpuiston alueella tehtiin kunnostustöitä, joiden yhteydessä yli puolenmetrin syvyyteen ulottuvat kaivannot kaivettiin arkeologin valvonnassa. Kunnostustöihin liittyvät kaivutyöt suoritettiin koneellisesti.

Hankkeen yhteydessä havaittiin maakerroksissa ja koskenrannan sijainnissa tapahtuneen huomattavia muutoksia. Erityisen paksu täyttömaakerros oli Tammerkosken rannasta Tampereen teatterille nousevassa rinteessä, johon oli tuotu täyttömaata muutamia metriä paksu kerros. Luonnollista maanpintaa ei Tampereen teatterin ja kosken välisessä rinteessä tavoitettu. Vanhan kirkon ja Vanhan kirjastotalon ympäristössä täyttömaakerrokset olivat ohuempia, mutta tälle alueelle kaivetut lukuisat kaapelit, vesijohdot ja viemärit sekä puiston aiemmat kunnostus ja muutostyöt olivat rikkoneet rakentamattomissa kohdissa sijainneita maakerroksia. Kuitenkin useasta kohdasta saatiin talteen Tampereen kaupungin varhaisvaiheisiin ja mahdollisesti kartanokaudelle ajoittuvaa esineistöä ja esineiden katkelmia. Löydöt tehtiin joko jo aiemmin sekoittuneista maakerroksista tai hyvin pienialaisista koskemattomana säilyneistä kulttuurimaakerroksista.

Valvonnan (2009) yhteydessä kulttuurimaakerroksia havaittiin Vanhan kirjastotalon ja Tampereen teatterin välillä entisen asfaltoidun tien alapuolella kohdassa. Valvonnan yhteydessä Tampereen teatterin ja Vanhan kirjastotalon välistä paljastui suurehko maakivi. Maakiven ympäristössä havaittiin ympäristöstään poikkeava maakerrostuma. Kerrostumasta saatiin talteen muutamia historialliselle ajalle, todennäköisesti 1700-luvulle tai sitä nuorempaan aikaan, ajoittuvia löytöjä. Kulttuurimaakerros rajautui eteläosastaan selkeästi uudempiin rakentamiskerroksiin.

Valvonnan (2009) yhteydessä havaittiin Vanhan kirkon kellotapulin itäpuolella kiintoisa kivirakenne. Paikalta paljastui suurista lohkotuista luonnonkivistä koottu rakennuksen perustus, valettu lattiataso sekä ilmeisesti seinärakenteeseen kuuluneita tiilirakenteita. Rakenteen länsireuna sijaitsi noin kolmen metrin etäisyydellä Vanhan kirkon tapulista itään. Rakenteen yhteydessä löydettyjen rahojen perusteella rakenne ajoittunee 1800-luvun lopulle ja 1900-luvun alkuun. Aikanaan vaakahuoneen sijainnista käytiin kiista, sillä sellaisen rakennuksen sijaintia kirkon läheisyydessä ei pidetty suotavana. Rakennus on purettu ennen 1910-lukua.

Lisäksi valvonnan (2009) yhteydessä kerättiin talteen irtolöytöjä, jotka saatiin talteen sekoittuneista maakerroksista. Valvonnan havaintojen perusteella paikalla on ollut toimintaa historiallisella ajalla.

VUODEN 2010 KOEKAIVAUKSEN YHTEYDESSÄ EI TEHTY UUSIA HAVAINTOJA MUINAISJÄÄNNÖKSESTÄ.

Lisätietoja

- Donner, Julia 2005. Koskimaiseman puistot. Koskipuiston ja Kirjastonpuiston historiallinen selvitys (toim. Ranja Hautamäki). Tampereen kaupunki/Vihersuunnittelu.
- Hirsijärvi, Kyllikki 1946. Kotielämää Tampereella 1800-luvun jälkipuoliskolla. Tampere, tutkimuksia ja kuvauksia III. Tampereen historiallisen seuran julkaisuja VII. Tampere 1946.
- Nurminen, Teija & Rajala, Ulla 1994. Tampereen kaupungin inventointi 1994. Pirkanmaan maakuntamuseon arkisto.
- Rasila, Viljo 1988. Markkinapaikasta tehdaskaupungiksi. Tampereen historia I. Vaiheet ennen 1840-lukua (P. Alhonen, U. Salo, S. Suvanto & V. Rasila). Tampere, 315-335.
- Räty, Jouko 1971-1972. Tampereen muinaisjäännökset. Tampereen alueen, paitsi Teiskon kaupunginosa, inventointi. Museovirasto, esihistorian toimisto. Pirkanmaan maakuntamuseon arkisto.
- Salo, Unto 1988. Tampereen historia I, vaiheet ennen 1840-lukua (Santamäki L., Alhonen P., Salo U., Suvanto S., Rasila, V.). Tampere 53 - 160.
- Suvanto, Seppo 1988. Talonpoikainen Tampere keskiajalta 1600-luvun puoliväliin. Teoksessa: Tampereen historia I. Vaiheet ennen 1840-lukua (P. Alhonen, U. Salo, S. Suvanto & V. Rasila). Tampere, 163-313).
- Suvanto, Seppo 1973. Satakunnan historia III. Keskiaika. Pori.

Löydöt

KM 2009028

**Kuva 21. Tammerkosken kartano vuonna 1758 kuvattuna nykyiselle peruskartalle.
Pohjakartta © Maanmittauslaitos (Pisa lupa 020-2006). Laatinut FM Kalle Luoto 29.6.2009.
Ei mittakaavassa.**

Frenckellin paperitehdas, teollisuuspiha

Perustiedot

Kunta	Tampere
Vanha kunta	
Kylä	Tampere
Kaupunginosa	II kaupunginosa
Kohdenimi	Frenckellin paperitehdas, teollisuuspiha
Muinaisjännöstunnus	
Inventointinumero	
MJ-tyyppi	teollisuuskohteet
MJ-tyypin tarkenne	ratapohjat
Ajoitus	uusi aika
Selkeä ajoitus	n. vuodet 1900 - 1929
Rauhoitusluokka	2
Lukumäärä	1
Peruskarttanumero	2123 09
Peruskartan nimi	TAMPERE
X1-koordinaatti	6821 273
X2-koordinaatti	6821 316
Y1-koordinaatti	2487 475
Y2-koordinaatti	2487 508
Z1-koordinaatti	0089
Z2-koordinaatti	0091
P1-koordinaatti	6825 526
P2-koordinaatti	6825 567

I1-koordinaatti 3327 747

I2-koordinaatti 3327 781

Koordinaattiselite Kesän 2010 tutkimusten yhteydessä paljastuneen kiveyksen reunakoordinaatit.

M1-tiivistelmä Paikalla on Frenckellin paperitehtaaseen (1783-1928) kuuluneen kenttäkiveyksen ja kapearaiteisen rautatien osia. Rautatie on rakennettu 1900-luvun alkuvuosina ja se on jäänyt käytöstä 1920-luvun lopussa. Frenckellin alue muodostaa sekä muinaisjäännöksenä että rakennushistoriallisena kohteena merkittävän teollisuushistoriallisen kokonaisuuden.

Kiinteistötiedot

Kiinteistötunnus 837-102-9903-0

Kiinteistönimi II kaupunginosan puistot

Maanomistaja Tampereen kaupunki

Osoite

Lisätietoja Laatu: Yleinen alue

Tutkimukset

Inventointi: Kalle Luoto 2008

Koekaivaus: Luoto, Kalle 2010

Sijainti ja maasto

Frenckellin paperitehtaan teollisuuspihan muinaisjäännös sijaitsee Tampereen kaupungin ydinkeskustan Kirjastonpuistossa. Pitkänomainen puisto rajoittuu lännessä Keskustoriin ja idässä Tammerkoskeen. Pohjoisessa aluetta rajaa Frenckellin tehdasalue ja etelässä Tampereen teatteri ja Vanha kirkko. Kirjastonpuisto on osa valtakunnallisesti arvokasta kansallismaisemaa.

Frenckellin teollisuusalue laajeni 1870-luvulla, jolloin rakennettiin vanhan tehtaan eteläpuolella olevalle tontille lukuisia rakennuksia mm. olkimassatehdas. Nykypäiviin ajan rakennuskannasta on säilynyt vain lämpövoimalaan liittynyt kahdeksankulmainen korkea tiilipiippu. Alueen Kirkkokadun puoleiset osat kuuluivat aikaisemmin 1800-luvulla apteekkari Tennbergille, jonka pitkä asuinrakennuksen, tallin ja makasiinin käsittävä rakennus tunnettiin Temperinä. Tämä pitkä rakennus oli Puutarhakadun varrella, vastapäätä tehtaan konttoria.

Kohteen kuvaus

Kesän 2010 tutkimusalue (n. 30 x 50 metriä) sijaitsi Frenckellin tehdasalueen lämpökeskuksen (1905/07) ja siihen liittyvän tiilipiipun (1876) länsipuolella. Alueen puistokäytön tuloksena syntyneiden pintakerrosten alapuolelta löytyi Frenckellin paperitehtaaseen kuuluneen kivetyn teollisuusratapihan jäännökset. Ratalinjat näkyivät kivityllä teollisuuspiha-alueella lähinnä kiveämättöminä urina ja ratakiskojen jäänteinä.

Tampereen Kirjastonpuiston alueella kesäkuussa 2010 tehdyssä koetutkimuksessa tuli esiin kenttäkiveystä ja kapearaiteisen rautatien pistoraiteiden jäännöksiä, jotka liittyvät Frenckellin paperitehtaan (1783–1928) toimintaan. Pihakiveys liittyy Frenckellin paperitehtaan toimintaan 1900-luvun alussa. Pihakiveys ja kapearaiteisen radan ratalinjat olivat käytössä vielä 1920-luvulla, jolloin aluetta käytettiin puuhiomon massapuun varastoalueena.

Tehdasalueen sisäiseen tavaraliikenteeseen tarkoitettu kapearaiteinen rautatie liittyy tehtaan uudistamiseen 1900-luvun alkupuolella. Radan avulla on kuljetettu massapuuta teollisuusalueella. Kiskot on rakennettu 1900-luvun alkuvuosina ja ne ovat jääneet käytöstä 1920-luvun lopussa. Kyseessä on alkuperäinen rakenne, joka yhdisti raaka-ainevaraston puuhiomon ja paperitehtaan, antaa hyvän kuvan tehdasalueen yksiköiden toiminnallisuudesta 1900-luvun vaihteessa.

Keskusta-alueen käyttöä varastoalueena paheksui mm. kaupunki, joka oli rakennuttanut uuden kirjastotalon (1925) varastoalueen eteläpuolelle. Radan jäänteet liittyvät tehtaan sisäiseen tavarankuljetukseen, muuten raaka-aineiden ja valmiiden tuotteiden kuljetus tapahtui kuorma-autoilla. Lämpökeskuksen länsipuolella oleva alue toimi myös puuhiomon massapuun varastoalueena. Frenckellin tehtaan toiminta päättyi 1928 ja seuraavana vuonna tehdasalue siirtyi kaupungin omistukseen.

Paperitehtaan kokonaisuuden näkökulmasta tehtaan rakennuskantaa on purettu merkittävästi vuoden 1929 jälkeen. Purkaminen on kohdistunut erityisesti nykyisen tehdasalueen etelä- ja länsipuolelle. Nämä vanhan tehtaan ja kaupungin yhdistävät alueet ovat muutettu puistoiksi ja parkkipaikoiksi. Tämän runsaasti tehtaan teollisuus ja asuinrakentamista käsittäneen vyöhykkeen teollisuusperinnöstä on säilynyt vain tiilinen piippu ja lämpökeskus, jotka ovat jääneet jolloin se on muuttanut tehtaan asemaa kaupunkirakenteessa.

Noin sata vuotta vanha kenttäkiveys ja raiteet ovat merkittäviä suhteessa alueen teollisuushistoriaan, joista on säilynyt vain vähän arkeologisoituneita jäännöksiä. Raiteiden jäännökset kertovat tehdasalueen toiminnallisuudesta ja siksi informatiivisia.

Teoksessa "Sadan vuoden urakka, Tampereen talojen rakentajat 1902 - 2002" mainitaan Tampereella 1800- ja 1900-lukujen vaihteessa katujen kiveyksiä tehneen kaksi työkuntaa. Toista työkuntaa johti venäläinen Grigorij Ivanoff ja toista suomalainen

Aapo Lindroos. Ivanoff ryhtyi vuoden 1895 vaiheilla urakoimaan kiveyksiä ja hänen poikansa jatkoi firmaa vuoteen 1918 asti (Helen 2003:26).

Tontin maankäytön historiaa, kuvaus perustuu Jari Heiskasen (2010) laatimaan kirjallisuuteen ja arkistoaineistoon perustuvaan selvitykseen (liite 1).

Alueen kuvauksessa ei ole huomioitu tontin kartanoaikaa varhaisempia käyttövaiheita.

Kartanokausi, 1600-luvulta vuoteen 1779

- *kartanon rantapeltoja: alueella on Tammerkoskeen rajoittuvia rantapeltoja.*
- *Tammerkosken maakirjakylästä muodostetun kartanon pihapiirin pohjoisraja jää alueen eteläpuolelle.*

1779- (ranta-alue)

- *Tampereen kaupunki perustetaan.*
- *Kaivausalue sijaitsee kaupungin ensimmäisen asemakaavan ulkopuolelle jääväällä ranta-alueella, joka oli tarkoitettu vesitehtaille.*
- *vuoden 2010 tutkimusalueen länsipuolella on ensimmäisen asemakaavan tontti nro: 2.*

1802- (kasvima, kasvihuone)

- *Tonttia nro:2 laajennetaan tontin omistaneen apteekkari anomuksesta ulottumaan Tammerkoskeen saakka.*
- *Tutkimusalue on osa apteekkarin kasvimaata, johon rakennetaan lämmitettävä kasvihuone 1800-luvun puolivälissä.*

1830-luku.

- *Rakennukset keskittyvät Kirkkokadun varteen.*

- Tontti ja tutkimusalue on ruutukaavamaista puutarhaa.

1873- (kasvimaa/teollisuus)

- Apteekkarin suuri tontti on jaettu pienempiin osiin. Puutarhakadun varrella oleva tonttialue on jaettu kolmeksi tontiksi, jotka ovat siirtyneet Frenckellin paperitehtaan omistukseen.

- Tontin eteläosa on liitetty kirkon yhteydessä olevaan puistoon. Tutkimusalueella pieniä muutoksia, kasvihuone muutetaan tehtaan verstaaksi.

1870-luku

- Frenckellin teollisuusalue laajenee etelään tontille nro 2. Rakentaminen keskittyy rantaan, ylemmäksi rakennetaan ainoastaan olkileikkaushuone. Teollisuusalueen tämän ajan lukuisista rakennuksista on säilynyt vain kahdeksankulmainen piippu.

- Tutkimusalueella ei ole ilmeisesti rakennuksia, ainoastaan vanhempi, kasvihuoneena toiminut rakennus sijaitsee tontin pohjoisosassa.

1880-luku

- alueen käytöstä ei ole tietoja. Yleisesti tehdasalueella ei tehdä merkittäviä laajennuksia

1890-luku

- tutkimusalueen reunalla oleva kasvihuone on muutettu ilmeisesti varastorakennukseksi.

v. n. 1900

- Tontilla on edelleen Tennbergin rakennuksia, joita käytetään Frenckellin työväen asuntolina.

n. 1904- (teollisuus/puuvarasto)

- *Tutkimusalue tasataan ja osana laajempaa paperitehtaan uudistamista se muutetaan puuvarastoksi.*
- *Uuden lämpökeskuksen pihan muodostava alue kivetään ja sille rakennetaan kapearaiteinen rautatie puunkäsittelyä helpottamaan. Puuvarastolta johtavat raiteet mm. lämpökeskukseen, puuhiomoon ja edelleen paperitehtaaseen.*
- *Puuvaraston kivetyn pihan pistoraiteita rakennetaan lisää 1910 ja 1920-luvulla.*

1900-luku

- *Frenckelin tehtaan uudistukset alkavat. Tehdas saa kapearaiteisen rautatien palvelemaan sisäistä liikennettä. Rautatie yhdistää tehtaan eri tuotantolaitoksia.*

1929- (varastoalue)

- *Paperitehdas lopettaa toimintansa ja alue siirtyy kaupungille.*
- *Kivetty piha peitetään hiekalla ja tutkimusalueelle rakennetaan varastorakennus.*
- *Apteekkarin tontille rakennetut teollisuusrakennukset puretaan uutta pannuhuonetta ja piippua lukuun ottamatta. Tarkoituksena on purkaa koko paperitehtaan tehdasalue ja rakentaa tilalle julkisia rakennuksia ja puistoja.*

1939- (varastoalue)

- *Sodat ja niitä seurannut pula-aika estää suunnitelmien toteutumisen.*
- *Tutkimusalue on lähinnä varastokäytössä.*

1950/1960- (puistoalue)

- *Paperitehtaan purkamisesta luovutaan ja tiloihin sijoitetaan mm. kaupungin virastoja.*

- *Tutkimusalueen varastorakennus puretaan ja alue tasataan puistoalueeksi, joka on osa Kirjastonpuistoa.*
- *Pannuhuone muutetaan myöhemmin kirjaston lukusaliksi ja sen seinustalle rakennetaan kevytrakenteinen esiintymislava.*

2010 (puiston uudistustyöt)

- *Kirjastonpuiston Puutarhakadun varrella olevien osien uudistaminen alkaa, tutkimusalueelle on suunniteltu uusi esiintymislava.*
- *Rakennustöissä tulee vastaan apteekkarin pihapiirin rakennusten pohjarakenteita, kivetty piha ratoineen ja rannassa teollisuusrakenteiden jäänteitä.*
- *Tutkimusalueella niistä sijaitsevat kivetty piha ja ratojen jäänteet.*

Kohteen laajuus

Kesän 2010 tutkimuksissa paljastui teollisuuspiha-alue, joka käsittää hyväkuntoisen, eheän ja paikoin huolitellusti toteutetun kiveyksen ja ratapohjia. Rakenne sijaitsee lehtilukusalina toimivan Frenckellin pannuhuonerakennuksen edustalla jatkuen rakennuksen ohi etelää. Kenttäkiveyksen ja radan toiminnallinen yhteys pannuhuoneeseen ja hioketehtaaseen (1877–1929) on ymmärrettävä. Teollisuuspiha käsittää puutavaran varastointi- ja lastauskentän eri-ikäisiä osia. Tutkimusten perusteella säilytettäväksi määriteltiin n. 350 m² kokoinen alue (Lisätietoja: Pirkanmaan maakuntamuseon lausunto 9.9.2010 DIAR: 337/2010).

Kenttäkiveyksen ja radan pienialaisia ja rikkonaisia jäännöksiä on todettu kesällä 2010 tehdyissä arkeologisissa valvontatutkimuksissa myös muualla puiston alueella koekaivausalueen ulkopuolella. Kiveystä on oletettavasti ollut myös koekaivausalueella nyt todettua enemmän, mutta osa siitä on jo tuhoutunut alueen aikaisemmassa maankäytössä. (Lisätietoja: Pirkanmaan maakuntamuseon lausunto 9.9.2010 DIAR: 337/2010).

Luokitusehdotus

2.

Museovirasto katsoo, että kiveykseen tulee suhtautua osana teollisuushistoriallista kiinteää muinaisjäännöstä. Frenckellin alue muodostaa sekä muinaisjäännöksenä että rakennushistoriallisena kohteena merkittävän teollisuushistoriallisen kokonaisuuden.

Tiedossa olevat maankäyttösuunnitelmat

Kirjastonpuiston kunnostus v. 2008–2010 (- 2011)

Suosittelvat jatkotoimenpiteet

Museoviraston lausunnon (DNRO 251/304/2010) mukaan kiveys ja kiskorakenteet sekä niiden säilyminen tulee huomioida alueen suunnittelussa ja töiden toteutuksessa niin hyvin kuin mahdollista.

Pirkanmaan maakuntamuseon lausunnossa (DIAR: 337/2010) korostetaan, että muinaisjäännökseksi rajattua aluetta ei rikota ja jäännöksen arvo ja ymmärrettävyys säilyvät. Lausunnon lopuksi maakuntamuseo toteaa, että "valtakunnallisesti arvokkaan Tammerkosken teollisuusmaiseman ja kansallismaiseman arvojen esittämiseksi sekä Tampereen kaupungin maailmanperintöhankkeen kannalta maakuntamuseo suosittelee kenttäkiveyksen ja radan jäännösten jättämistä esille mahdollisimman laajalti. Tämä tavoite olisi syytä integroida tapahtumakenttää ja lavaa koskeviin suunnitelmiin."

Lähistön kohteet

Tammerkoski (Koski), muinaisjäännösryhmät kohteen välittömässä läheisyydessä sen lounaispuolella ja mahdollisesti myös alapuolella.

Koekuopat

Alueelle kaivettiin kesäkuussa 2010 koneellisesti koeojia, joista paljastuneet rakenteet dokumentoitiin. Koeojia laajennettiin elokuussa 2010, jolloin paljastunut kiveys dokumentoitiin laajemmalla alalla.

Muut havainnot

Kiveyksen alla olevat kerrostumat kuuluvat Tammerkosken muinaisjäännösalueeseen. Mikäli kiveystä puretaan, kerrostumista saattaa löytyä myös historiallisen ajan markkinapaikkaan tai Tammerkosken kartanon ja kylän asutushistoriaan liittyviä jäänteitä, kuten osia kiinteästä muinaisjäännöstä ja esineistä.

Lisätietoja

Lausuntoja

Museoviraston lausunto 24.6.2010 DNRO 251/304/2010

Pirkanmaan maakuntamuseon lausunto 12.03.2008 DIAR: TRE 3099/13.03.02/2008

Pirkanmaan maakuntamuseon lausunto 22.02.2010 DIAR: 56/2010

Pirkanmaan maakuntamuseon lausunto 24.02.2010 DIAR: 35/2010

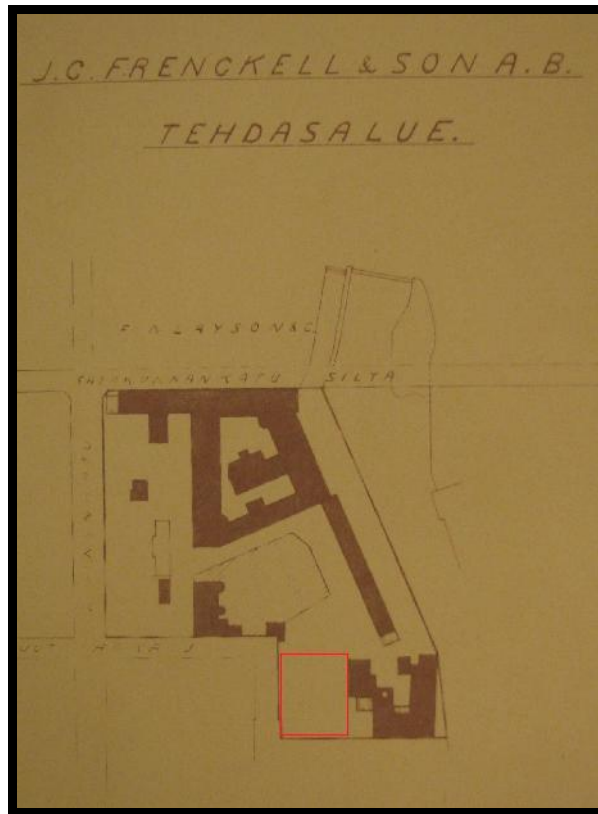
Pirkanmaan maakuntamuseon lausunto 14.05.2010 DIAR: 171/2010

Pirkanmaan maakuntamuseon lausunto 09.09.2010 DIAR: 337/2010

Kirjallisuus

- Lilius, Martin 2000. Frenckellin paperit, Tampereen paperitehdas kuvina. Tampereen museoiden julkaisuja 53.
- Maunola, Jalmari 1931. Piirteitä Suomen tehdashistoriasta. Ensimmäiset puuhiomot selluloosa ja paperitehtaat. Hämeenlinna.
- Nikander, Gabriel & Sourander, Ingwald 1955. Lumppappersbruken i Finland. En historik. Helsingfors.
- Rakennettu kulttuuriympäristö 1993. Valtakunnallisesti merkittävät kulttuurihistorialliset ympäristöt. Museoviraston rakennushistorian osaston julkaisuja 16.
- Tampereen kantakaupungin rakennuskulttuuri 1998. Tampereen museoiden julkaisuja 2/98.

Apteekkareita ja paperiteollisuutta Tampereen Kirjastonpuistossa

Historiatietoa kesän 2010 arkeologisen koekaivauksen löytöjen taustaksi

Pirkanmaan kulttuuriympäristöyksikkö

Jari Heiskanen

Kansikuva: Frenckellin tehdasalue vuonna 1928. Punaisella viivalla viitteellisesti merkitty koekaivausalue sijoittuu paperitehtaan eteläosaan, lämpökeskuksen ja puuhiomon muodostaman rakennusmassan länsipuolelle.

Sisällysluettelo

1.0	Johdanto	1
2.0	Vuoden 1779 asemakaavan tontin nro: 2 historiaa	4
2.1	Pellosta kaupunkitontiksi, vuodet 1779-1800	4
2.2	Apteekkareiden aika, vuodet 1800-1873	6
2.3	Paperitehtaan aika 1873- 1901/1929	9
2.4	Puisto laajenee ja paperitehdas uudistuu, vuodet 1900-1929	11
2.5	Kaupungin ja puistojen aika, vuodet 1929-2010	13
3.0	Paperitehtaan kapearaiteisen rautatien kehitys vuosina 1907-1928	16
3.1	Rakennuskanta ennen puuvarastoa v. 1900	17
3.2	Rataverkon alkuvaihe v. 1907	18
3.3	Rataverkon laajuus v. 1916	19
3.4	Rataverkon laajentuminen v. 1917	20
3.5	Rataverkon laajuus v. 1925	21
3.6	Rataverkon laajuus 1928	22
4.0	Lähteet	23

Liitteet:

Tutkimusalueen maankäytön kronologia

Tutkimusalueen rakennelöydöt

1.0 Johdanto

Tutkimusraportti liittyy Tampereen ydinkeskustassa sijaitsevan Kirjastonpuiston arkeologiseen koekaivaukseen, jotka tehtiin kesällä 2010 puiston pohjoisosan uudistustöiden yhteydessä. Tutkimuksen tavoitteena oli selvittää Kirjastonpuiston arkeologisissa kaivauksissa 3.6.2010 löytyneiden kiveyksen ja myöhemmin paljastuneiden kapearaiteisen rautatien jäänteiden ikä, laajuus ja konteksti arkisto- ja kirjallisuuslähteiden perusteella. Lisäksi taustaksi kerättiin tietoa kaivausalueen entisen asemakaavatontin käyttöhistoriasta ja muodostumisesta. Kenttäkiveyksen ja ratojen kannalta keskeisen lähdeaineiston muodosti Tampereen kaupunginarkisto, jonka hallussa on Frenckellin tehtaan järjestämätön piirustusarkisto. Toinen lähde oli Tampereen museoiden kuva-arkisto, jonka kuvista saatiin täsmennystä tutkimusalueen maankäyttöön. Tausta-aineistona on lisäksi käytetty Frenckellin tehtaasta jo aikaisemmin tehtyjä inventointeja, selvityksiä ja raportteja. Kirjallisuudesta käytössä olivat Tampereen kaupungin historiateokset ja Martin Liliuksen laatima Frenckellin paperitehtaan toiminnasta laatima tiivis historiateos. Raportti on yhteenveto edellä mainituista, helposti saatavilla olevista aineistoista. Raportin laati maakuntamuseon apulaistutkija, FM Jari Heiskanen.

Kirjastonpuiston uudistustyöt kohdistuvat myös koekaivausalueen ympäristöön mm. länsipuolelle ja kosken rantaan, joissa sijaitsivat ennen nykyistä puistoaluetta apteekkarin pihapiiri ja paperitehtaan olkimassatehdas/puuhiomo. Näistä kohteista tuli esiin puistotöiden yhteydessä erilaisia rakenteita, jotka tutkittiin ja dokumentoitiin arkeologin toimesta. Tämä raportti keskittyy ensisijaisesti edelläkuvatun koekaivausalueen löytöihin. Frenckellin tehdasalueen rakennuskantaa ja historiaa on myös esitelty useissa tutkimuksissa, selvityksissä ja historiankirjoituksessa, joten ne on jätetty tässä työssä vähemmälle.

Arkeologinen koekaivausalue sijoittuu Kirjastonpuistoon, nykyisin kirjaston lukusalina toimivan entisen paperitehtaan pannuhuoneen länsipuolelle. Kaupunkihistoriallisesti merkittävistä rakennuksista koekaivausalueen välittöminä naapureina ovat Frenckellin paperitehtaan (1783-1928) entinen johtajan asuinrakennus (ark. C.L. Engel, 1847), Tampereen kirjastotalo (ark. J&J Paatela, 1925) ja Tampereen vanha kirkko (ark. C. Bassi, 1825). Tutkimusalue ja sen ympäristö ovat osa Tammerkosken ja Hämeenkadun valtakunnallisesti arvokasta kulttuurimaisemaa (RKY-1993/2009), jonka keskeiset arvot liittyvät mm. Tammerkosken varrelle keskittyneeseen teollisuusperintöön, jota edelleen edustavat Finnlayssonin, Frenckellin, Tampellan, Takon ja Verkatehtaan säilyneet teollisuusrakennukset. Nykyisin tutkimusalue on lähinnä puistoaluetta, jossa rakennettua ympäristöä edustaa vain paperitehtaan entinen pannuhuone (1905/07) ja piippu (1877). Tiiviin koekaivausalueen lisäksi raportissa tarkastellaan Tammerkosken, Puutarhakadun, Kirkkokadun sekä vanhan kirkon ja teatteritalon välistä aluetta, joka 1800-luvun alkupuolella muodosti yhden tontin.

Nurmipintainen, reunoiltaan puistopuiden rajaama koekaivausalue on laajuudeltaan n. 30 x 50 metriä. Tutkimusalueen aikaisempaa kaupunkiajan maankäytön historiaa edustavat maakerrosten alle peittyneet apteekkarin kasvitarha 1802 - 1872 ja sitä seurannut paperitehtaan teollisuuskäyttö vuosina 1873-1928 ja

vuosisadan vaihteessa kivettyine pihoineen ja ratoineen. Kaupungin omistukseen tutkimusalue siirtyi vuoden 1929 vaiheilla, jonka jälkeen alue oli lähinnä varastokäytössä ja sinne rakennettiin mm. väliaikainen varastorakennus. Nykyinen nurmikenttämäinen puistovaihe osana Kirjastonpuistoa alkoi 1950- ja 1960-luvun vaihteessa. Raportissa alueesta käytetään nimeä apteekkarin tontti, joka viittaa tontin ja tutkimusalueen 1800-luvun alkupuolen pitkäikäiseen ja kaupunkihistoriallisesti alkuperäisenä pidettyyn tontin käyttöön. Apteekkarin tontin rajausta ja numerointia on muutettu useasti ennen kuin alue liitettiin Kirjastonpuistoon, osaksi julkista tilaa. Laajimmillaan apteekkarin tontti oli 1800-luvun ensimmäisellä puoliskolla.

Nykyisellä Kirjastonpuistolla ja sen edeltäjillä ei ole selkeää historiallista rajausta, vaan se on laajentunut vähitellen, ja vasta 1930-luvulla, kaupungin hankkiessa Frenckellin teollisuusalueen haltuunsa, se saa omistuksen osalta nykyiset rajansa, joskin istutettuna ja hoidettuna alueena nykyinen kokonaisuus syntyy 1960-luvun alkupuolella, jolloin tutkimusalueelta puretaan lyhytikäinen varastorakennus ja se muutetaan nurmikentäksi, jonka reunoille istutetaan lehmuksia ja hevoskastanjoita.

Nykyiseen Kirjastonpuistoon kuuluukin eri-ikäisiä osia, jotka lukuun ottamatta kirkon lähiympäristöä, kuuluivat 1800-luvulla lähinnä apteekkarin omistamaan, huomattavan laajaan tonttiin. Pieniä osia kuului myös kaupunginlääkäri Bonsdorfin puutarhaan, joka sijaitsi nykyisen teatteritalon paikalla. Puisto laajeni kuitenkin jo 1800-luvun puolivälissä osittain ja epävirallisesti apteekkari Tennbergin kasvimaille, joka oli istuttanut ensimmäiset kirkon tontin puistoistutukset 1830-luvulla. Kirjastonpuisto saa nimensä 1920-luvulla ja se on laajentunut vähitellen, 1870-, 1900-, 1930- ja 1960-luvuilla nykyiseen laajuuteen. Puistoistutusten ja Tammerkosken lisäksi puiston ilmeen muodostavat useat siihen liittyvät julkiset rakennukset ja paperitehtaan punatiiliset tehdasrakennukset.

Kaupunkirakenteessa julkisen ja teollisuuden tilan välissä sijainneen apteekkarin tontin käyttöhistoriaan sisältyykin useita vaiheita, jotka historiantutkimuksen lisäksi ovat tavoitettavissa ja nähtävissä jäänteinä tutkimusalueen maakerroksissa. Yhden historiallisen ja osin jopa nykyhetkeen liittyvän kysymyksen ja näkökulman muodostaa Tammerkosken rantojen historiallinen käyttö, jota ovat hallinneet punatiilisten tehdasalueiden lisäksi julkiset tilat, puistot. Tutkimus- ja koekaivauskohteena apteekkarin tontti jää mielenkiintoisesti näiden teollisuuden ja julkisen tilan väliin. Tontin historiassa sitä ovat tavoitelleet ja käyttäneet molemmat. Nykyisin kiistaa ei enää ole, lähinnä kysymys on historiallisen teollisuuden ja puiston rajoista sekä kumpaan perintöön alue kuuluu. Vuonna 1928 lopettanutta Frenckellin paperitehdasta lukuun ottamatta teollisuuslaitosten siirtyminen pois Tammerkosken rannalta alkoi 1900-luvun loppupuolella. 2000-luvulla Tammerkosken varrella toimivasta historiallisesta suurteollisuudesta on jäljellä enää alajuoksulla toimiva Takon tehdas. Frenckellin teollisuusalue edustaa Suomessa ensimmäisiä teollisuustilojen uudelleenkäyttöesimerkkejä.

Pääosin Tammerkosken varren teollisuusalueiden ydinosat muodostavat edelleen selkeitä kokonaisuuksia ja julkisivuja kaupunkirakenteessa. Toisaalta aikaisemmin selkeät, portein suljetut rajat ovat usein

muuttuneet, jolloin historiallisen teollisuuskokonaisuuden hahmottaminen on vaikeutunut. Erityisesti muutokset ovat kohdistuneet teollisuusalueiden reuna-alueisiin, teollisuuden keskeiset osat, lähinnä julkisivut, ovat Tammerkosken varrella Verkatehdasta lukuun ottamatta kuitenkin säilyneet. Frenckellin kohdalla muutokset kohdistuvat varsinaiseen teollisuustonttiin liittyneisiin lähikortteleihin, jotka toimivat paperitehtaan aikana teollisuus-, asuin- ja varastokäytössä. Nykyisin Frenckellin vanhan teollisuustontin eteläpuolen- ja länsipuolen korttelit ovat parkkipaikkoina ja puistona. Tällä reuna-alueella on säilynyt lähinnä Kirjastonpuiston yhteydessä pannuhuone ja piippu, joiden toiminnallinen ja rakenteellinen yhteys paperitehtaaseen on katkennut rannan muiden teollisuusrakennusten ja -rakenteiden purkamisen johdosta.

2.0 Ensimmäisen asemakaavan tontin n:ro 2 historiaa

2.1 Pellosta kaupunkitontiksi, vuodet 1779-1800

Tutkimusalue oli aina 1770-luvulle saakka osa Tammerkosken kartanon pihapiirin pohjoispuolista viljelymaisemaa. Kartanon päärakennus sijaitsi vielä kaupungin perustamisen alkuaikoina torin koillispuolella, lähinnä kirkon ja kirjastotalon välissä. Kartano oli muodostunut 1630-luvulta alkaen Tammerkosken keskiaikaisen maakirjakylän taloista lahjoitusten ja ostojen kautta. Kartanon perustamisen aikaan alkoivat myös Tammerkosken markkinat, joita järjestettiin kartanon ja Tammerkosken ylittävän sillan tuntumassa aina kaupungin perustamiseen saakka.

Tampereen kaupunki perustettiin Tammerkosken länsirannalle kartanon maille vuonna 1779 ja kaupungin keskustaksi kaavoitettiin kartanon pihapiirin länsipuolelle jäävä alue, johon sijoitettiin kaupungin tori ja sen reunalle tontit neljälle eri kirkkokunnalle ja raatihuoneelle. Kaupungin sijainnin ratkaisi kaupankäyntiin liittyvän vesi- ja maaliikenteen lisäksi nousevan teollisuuden tarpeet, jotka sijoittivat kaupungin Tammerkosken varteen. Kaupungin ensimmäisen asemakaavan laati Daniel Hall. Tammerkosken ranta jäi vielä ensimmäisessä kaavassa vapaaksi alueeksi, joka oli tarkoitettu teollisuuden vesilaitosten rakentamista varten. Käytännössä lähellä rantaa olevat tontit laajenivat rantaan saakka. Tammerkosken kartanon rakennukset sijoituivat myös tälle kaavoittamattomalle rantavyöhykkeelle, joten ensimmäisen asemakaavan tontit sijoituivat kokonaisuudessaan kartanon rakentamattomille pelloille.

Kartta: Kaupungin perustamiskirjaan 1.10.1779 liitetty asemakaavakartta.

A = tori

B = raatihuone

C = kirkkotontit

D = hautausmaa

E = asukkaiden kasvimaiksi sopivia maita

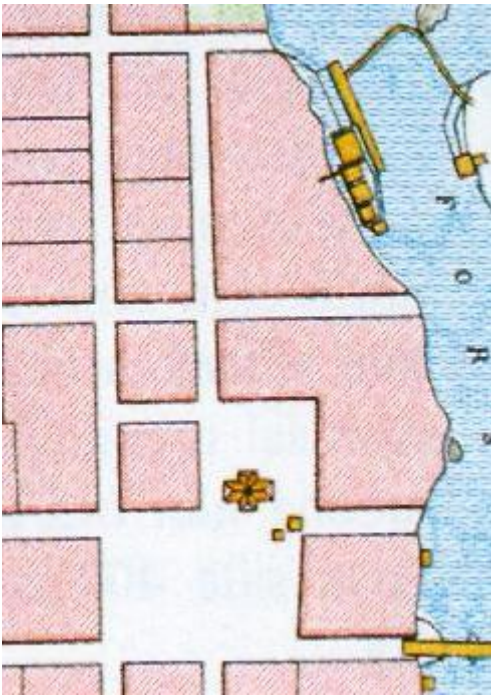
Karttaan on merkitty asemakaavan tontti nro: 2 punaisella rajauksella. Kesän 2010 Koekaivausalue jää välittömästi sen rajan oikealle puolelle.

Lähde: Tampereen kaupungin historia I.

Ensimmäisessä asemakaavassa koekaivausalue jäi Puutarhakadun ja kirkkotontin väliin sijoittuvan tontin nro: 2 itäpuolelle, kaavoittamattomalle rantavyöhykkeelle. Tontin nro: 2 ensimmäinen omistaja oli kruununpolttimon inspehtori Jonas Lagerbaum ja tontin muuttovuodeksi on ilmoitettu 1784. Tämä kirkonmäellä ja tulevan kirkon naapurissa sijaitseva tontti oli kaupunkikuvassa keskeinen ja edustava, läheltä kulki lisäksi vanha Hämettä ja Satakuntaa yhdistävä maantie, jonka tuntumaan kaavoitettiin kaupungin keskeinen ja ensimmäinen liikekatu, Kauppiaskatu, nykyinen Kauppakatu. Polttimon lisäksi Lagerbaum toimi 1790-luvulle saakka myös kaupunginvanhimpien puheenjohtajana, ollen näin ollen käytännössä kaupunginjohtaja. Tontin nro: 2 pohjoispuolella oli ensimmäisessä kaavassa Puutarhakadun erottama tontti nro: 1, joka oli kaupungin ensimmäisen tehtailijan, Abraham Häggmanin ja hänen perustamien teollisuuslaitosten mm. paperitehtaan käytössä. Häggmanista tulikin Tampereen ensimmäinen tehtailija ja hänen tontille 1783 perustama, alkujaan hyvin vaatimaton paperimanufaktuuri ja vuodesta 1832 Frenckellin suvun omistama tunnettu paperitehdas, toimi vanhalla paikalla aina tehtaan lopettamiseen saakka vuoteen 1928. Nykyisin paperitehtaan tontti ja rakennukset ovatkin ainoa säilynyt merkki ensimmäisen tonttijaon näkyvistä seurauksista kaupunkikuvassa.

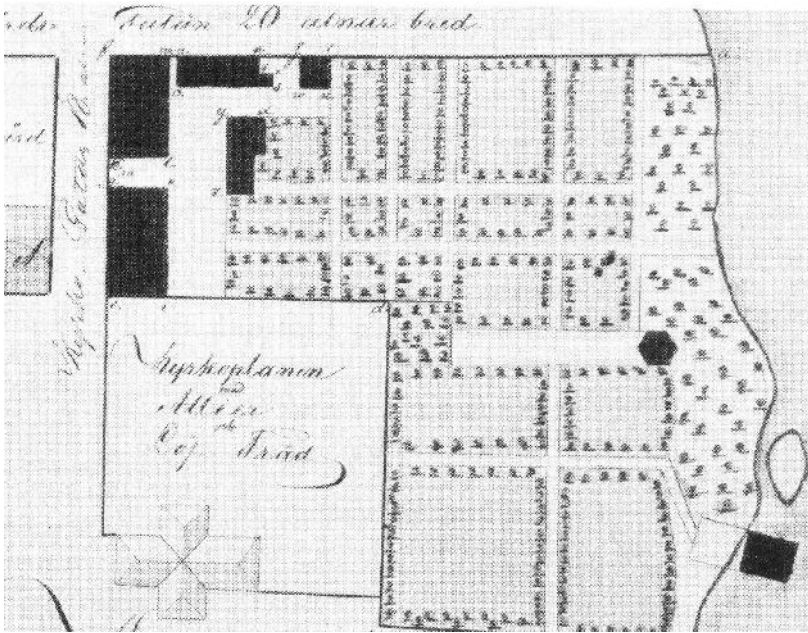
2.2 Apteekkareiden aika, vuodet 1800-1873

Inspehtori Lagerbaumin jälkeen, 1790-luvulla tontin omisti mm. kauppias Erik Damberg, jolta jonka tekemän konkurssin jälkeen tontti siirtyi vuonna 1800 Juhana Henrik Långhjelmille, josta tuli kaupungin ensimmäinen apteekkari. Saavuttuaan Kuopiosta Tampereelle Långhjelm teki anomuksen, että tontin ja kosken rannan välinen kaavoittamaton, vapaa maa annettaisiin hänelle "ikuisiksi ajoiksi" lääkekasvien viljelyä varten. Lisäksi hän esitti että kosken rannalta olisi saatava sopiva paikka farmaseutista laboratoriota varten. Kaupungin tarve saada keskeisiä ammattinharjoittajia kaupunkiin oli jo tällöin kova ja kaupunginhallitus suostuikin vuonna 1802 laajentamaan tonttia nro:2 toivomuksen mukaan aina Tammerkosken rantaan saakka. Lisäksi hallitus luovutti apteekkarille erillisen rantapalstan paperitehtaan tontin pohjoispuolelta.

Kartta: C.L.Engelin 1830 laatimassa ehdotuksessa kaupungin laajentamiseksi on nähtävissä kirkon koillispuolella tontista n:ro 2 apteekkarille vuonna 1802 laajennettu huomattavan suuri tontti. Sen pohjoispuolella on Frenckellin paperitehtaan tontti, jonka kartalla kuvatut teollisuuslaitokset keskittyivät tiiviisti Tammerkosken rantaan. Frenckellin käytössä oli myös aina 1920-luvulle saakka tehdastontin länsipuolella oleva kortteli, jossa oli etupäässä tehtaan asuinrakennuksia ja varastoja. Nykyisin paikalla on parkkialue. Alkuvaiheessa Frenckelin asuinpihoja oli myös Finnlayssonin Siperia -nimisen teollisuusrakennuksen kohdalla. Lähde: Tampereen kaupungin historia I.

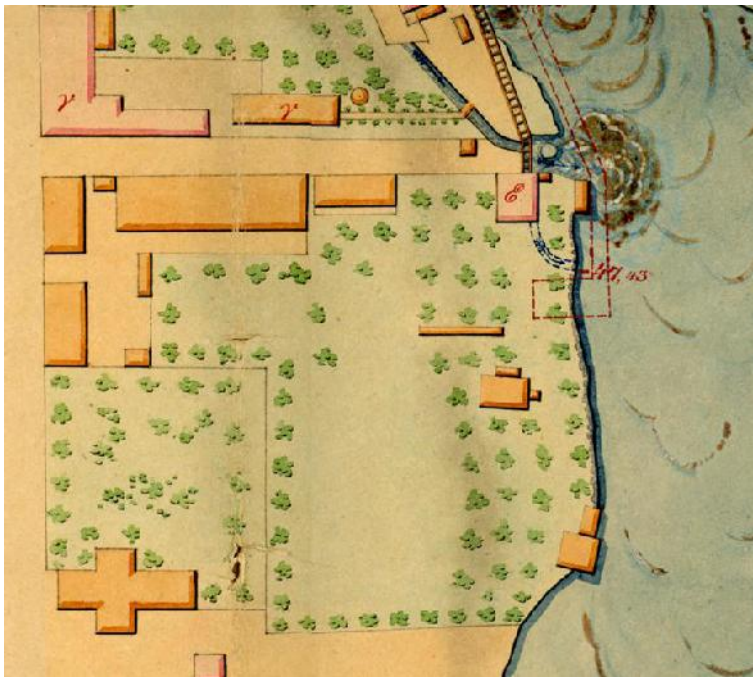
Långhjelmin ja hänen poikansa aloittamaa apteekkitoimintaa kaupungissa jatkoi vuodesta 1820 alkaen apteekkari Anders Vilhelm Tennberg. Apteekin lisäksi hän sai haltuunsa tontin ja siihen liitetyn laajan, lääkekasveille tarkoitetun ranta-alueen. Apteekkareiden Långhjelmin ja Tennbergin rakennukset keskittyivät tontin alkuperäisen rajauksen mukaisesti Kirkkokadun puoleiseen päähän.

Kartta: Vuoden 1834 palovakuutusasiakirjan liitekartta. Apteekkarin tontin kaksikerroksiset rakennukset keskittyvät Kirkkokadun varrelle, jossa ne yhdessä kirkon ja vastapäisen värjäri-raatimies Liljelundin rakennusten kanssa muodostivat tällöin kaupungin edustavimman katujulkisivun. Apteekkarin rakennusten pohjoispuolella oli lisäksi C.L. Engelin suunnittelema paperitehtaan johtajan asuinrakennus. Apteekkarin kasvimaiden osalta on noudatettu ajan kaupunkikaavoituksen ihannetta, jakamalla alue selkeisiin ruutuihin. Tontin eteläosassa on Tammerkosken rannassa kuusikulmainen huvimaja ns. lystihuone ja rannassa tunnistamaton rakennus. Lähde: Tampereen historia 2.

Myöhemmin, vuosien 1834-1866 välillä rakennettiin tai laajennettiin vanhasta pitkä asuin- ja talousrakennus "Temperi" Puutarhakadun varrelle, jolloin apteekkarin tontin rakennettu ympäristö laajeni vähitellen myös lääkekasveille tarkoitetulle alueelle. Pitkän rakennuksen jatkeena oli apteekkarin lämmitettävä kasvihuone, joka sijaitsi arkeologisen koekaivausalueen pohjoisreunalla.

Apteekkitoiminnan lisäksi A.V. Tennberg oli mukana kaupungin teollistumisessa. Tontin kasvimaiden yhteyteen, Tammerkosken rantaan, Tennberg rakennutti 1840-luvulla öljymyllyn, jonka vesiratas sai veden paperitehtaan vesirännistä. Pellavansiemenistä öljyä puristanut laitos toimi Tennbergin ja myöhemmin hänen perikunnan hallinnassa aina vuoteen 1873, jolloin paperitehdas osti laitoksen. Öljymyllyn toiminta jatkui vielä paperitehtaan omistuksessa aina olkimassatehtaan valmistumiseen saakka, vuoteen 1878, jonka jälkeen rakennusta käytettiin mm. paperitehtaan remmiverstaana. Öljymyllyn lisäksi Tennberg oli myös perustamassa kaupungin ensimmäistä panimoa Mustalahden rannalle 1850-luvulla. Tennbergin tontin eteläpuolella olevan kirkon puiston, myöhemmän Kirjastonpuiston, alkuna pidetään Tennbergin 1835 istuttamia vaahteroita. Tämä promenadi-istutus ulottui kirkolta aina Tammerkosken rantaan, joten tämä eteläinen osa Tennbergin tontin kasvimaita, johon myöhemmin rakennettiin kaupungin kylpylä, sähkölaitos ja lopuksi kirjastotalo, alkoi näin muuttua julkiseksi puistoksi jo 1800-luvun puolivälissä.

Ote kartasta vuodelta 1867. Kartta näyttää apteekkarin tontin tilanteen juuri ennen paperitehtaan laajentumista ja tontin jakamista pienemmiksi. Alkuperäiselle tontinosalle keskittyvät rakennukset olivat puisia, ainoastaan rantaan sijoittuva Tennbergin öljymylly on värityksellä merkitty kivirakennukseksi. Tontin eteläosassa, Tammerkosken rannalla olevat rakennukset ovat ilmeisesti lyhytaikaisiksi jääneitä värjäreiden verkavalkkeja, joita toimi rannassa 1860-luvulla. Kartassa tontin kasvillisuus on esitetty varsin viitteellisesti ja apteekkarin tontin eteläosan ja kirkon tontin mahdollinen puistomainen yhteys on jätetty tässä kartassa kuvaamatta.

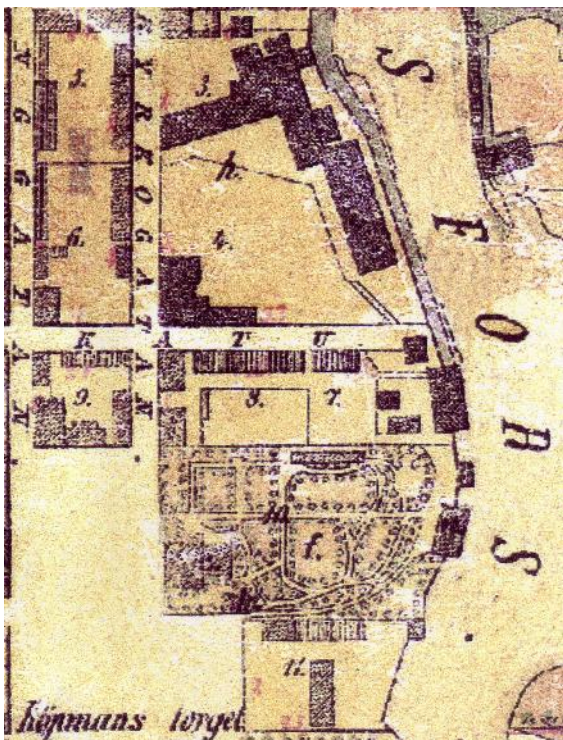
Lähde: Karta öfver Tammerfors ström, Knut Pipping 1867, Tampereen museoiden kuva-arkisto.

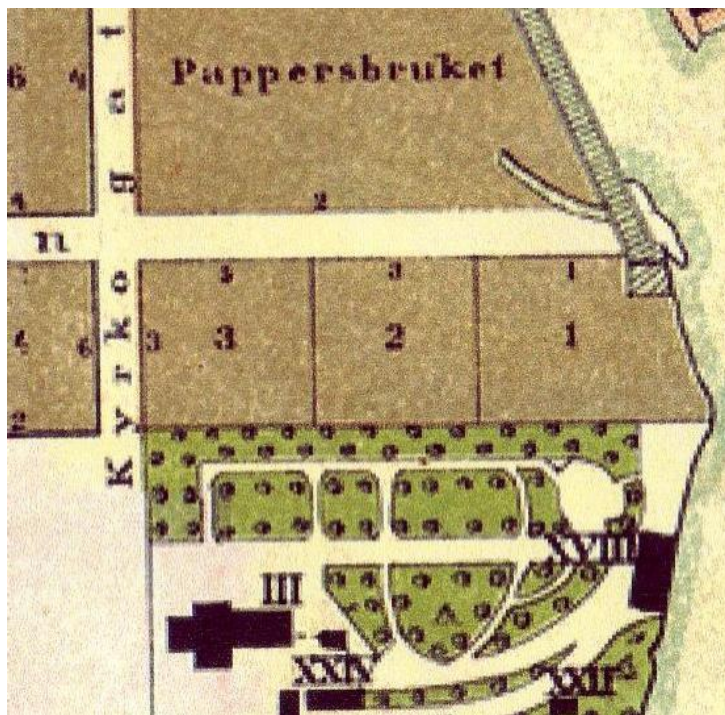
Kuva: Kesän 2010 koekaivausalueella 1860-luvulla. Ilmeisesti vanhan kirkon tapulista otetussa kuvassa näkyy etualalla apteekkari Tennbergin tonttiin kuuluva rakennus, joka on tulkittu sen eteläpuolen laajojen ruutuikkunoiden ja savupiipun perusteella lämmitettäväksi kasvihuoneeksi. Sen edessä näkyy lisäksi kasvilavoja ja -maita, joiden kohdalla tehtiin kesällä 2010 koekaivaukset. Kasvihuoneen paikalla on nykyisin lehmusrivi, joiden vuoksi alueelle ei voitu tehdä koekuoppia. Tontti vietti vielä tähän aikaan loivasti rantaan ja varsinainen pihapiiri jäi rinteen yläosaan, Kirkkokadun varteen. Apteekkarin pihapiiristä näkyy vain kasvihuoneen lisäksi vasemmalla olevan hyvin pitkän asuin- ja talousrakennuksen, Temperin pääty. Kasvihuoneen takana näkyy paperitehtaan tehdasrakennuksia, jotka olivat vielä tällöin valkoiseksi rapattuja tiilirakennuksia. Kosken toisella puolella sijaitsivat tällöin myllyrakennus ja Tampellan "viisivooninkinen" pellavatehdas. Lähde: Tampereen museoiden kuva-arkisto, HM 1196:11.

2.3. Paperitehtaan aika 1873- 1901/1928

Kaupungin kasvaessa ja kehittyessä ensimmäiselle apteekkarille myönnetty tontin laajennus lääkekasvien viljelyn vuoksi, alkoi menettää merkitystä. Myös apteekkitoiminta oli jo siirtynyt Tennbergiltä eteenpäin, hänen kuolemansa jälkeen kaupungin kanta-apteekkarina oli vuosina 1858-1868 G.A. Serlachius, ennen kuin siirtyi Mänttään perustamaan paperitehdasta. Vastaavasti naapuritontilla toimivalla Frenckellin paperitehtaalla oli tuotannon teknisen kehityksen vuoksi tarvetta uusille, veden partaalle sijoittuville tehdasrakennuksille. Apteekkarille 1802 laajennettu tontti nro: 2 jaettiin jo 1860-luvulla pienemmiksi tonteiksi. Tällöin muodostettujen tonttien numerointi vaihteli, 1890-luvulla puutarhakadun varrella olivat entisestä tontti nro: 2 muodostetut tontit 1, 2 ja 3, joista tontti 1 sijoittui rantaan, nykyisen lukusalin länsipuolelle ja 3 Kirkkokadun ja Puutarhakadun risteykseen. Apteekkarin kasvimaihin myös kuulunut tontin eteläkulma Tammerkosken rannalla oli tällöin jo liitetty osaksi kirkkoon liittyvää puistoa. Sen keskeinen puistoakseli oli saanut alkunsa apteekari Tennbergin istutuksista. Puistoalueen rannassa, olkimassatehtaan eteläpuolella toimi 1870-luvulla kaupungin kylpylaitos ja 1890-luvun alkupuolelta alkaen Tampereen kaupungin sähkölaitos. Nykyisen Kirjastopuisto -nimen puisto saa 1920-luvulla, jolloin puistoon rakennetaan kirjastotalo ja sähkölaitos purettiin.

Kartta: Ote Tampereen asemakartasta vuodelta 1882. Kirkkoon liittynyt puisto on laajentunut rantaan saakka ja apteekkarin tontin Puutarhakadun varrella olevat osat ovat siirtyneet paperitehtaalle, jonka uudet tehdasrakennukset ovat jo valmistuneet Tammerkosken rannalle.

Kartta: Tampereen tonttikartta 1896. Kirkkoon liittyvä ja Tennbergin osittain istuttama puisto on virallisesti laajentunut rantaan, jossa sijaitsi tällöin Tampereen kaupungin ensimmäinen sähkölaitos. Puutarhakadun varrella ovat apteekkarin tontista lohkotut kolme tonttia kuuluvat 1870-luvulta alkaen paperitehtaalle.

Frenckellin paperitehtaan laajeneminen 1870-luvulla Puutarhakadun eteläpuolelle, apteekkarin tontille, liittyy paperin kysynnän ja tuotantomäärien kasvuun, jolloin lumpun saatavuus ja hinta alkoi muodostua kynnykseksi tuotannon lisäämisessä. Lumpun korvaavina raaka-aineina kokeiltiin Frenckellin paperitehtaassa puuhioketta ja olkimassaa 1860-luvulla. Uutta tuotantotekniikkaa varten rakennettiin apteekkari Tennbergin perikunnalta vuoden 1873 vaiheilla hankitun tontin rantaan (1) olkimassatehdas 1877. Rannassa oli jo Tennbergin 1840-luvulla rakennuttama öljymylly, joka käytti paperitehtaan vesirännin vettä käyttövoimana. Uuteen Olkimassatehtaaseen tuli myös kaksi puuhiomakonetta ja myöhemmin tehdas muuttuikin täysin puuhiomoksi. Tehtaan yhteyteen rakennettiin myös 1870-luvulla paperitehtaan pannuhuone ja siihen liittyen korkea, kahdeksankulmainen savupiippu. Entisen apteekkarin tontin Kirkkokadun varteen painottuva pihapiiri (3) ja kasvimaat (2) hyödynnettiin lähinnä paperitehtaan työväen asuintoina ja varastokäytössä. Tällöin mm. koekaivausalueella sijainnut apteekkarin lämmitettävä kasvihuone muutetaan verstaaksi ja myöhemmin varastomakasiiniksi. Sen lisäksi tontilla oli mahdollisesti kevyitä talousrakennuksia 1800-luvun loppupuolella. Teollisuustoimintaa vanhan pihapiirin keskellä edusti olkienleikkaushuone. Kirkkokadun varren kaksikerroksiseen asuinrakennukseen sijoitettiin myös tehtaan vuonna 1873 perustettu kirjasto ja lukusali.

Tehtaan tuotannon tähän vaiheeseen liittyy myös Hämeenpuiston eteläpäässä, Pyhäjärven rannalla toiminut paperitehtaan kalkkitehdas, jonka tuottamaa sammuttamatonta kalkkia tarvittiin paperinvalmistuksessa. Kalkkiruukki oli käytössä jo 1870-luvulla ja sen toiminta päättyi 1902. Järven rannalla olleessa ja aidalla rajatun alueen yhteydessä oli lisäksi laiturin päässä 1871 rakennettu uimalarakennus. Palovakuutuskirjan mukaan kalkkiuuniin liittyvät rakennukset, asuinrakennus ja kalkkivarasto, olivat rakennettu 1871. (Frenckellin paperitehdas, rakennuskanta V 1783-1928, TTKK) Tehtaan sijainti näkyy hyvin mm. Caloniuksen vuodelta 1887 olevassa kaupungin asemakartassa. Nykyisessä Eteläpuistossa sijainnut ruukin ympäristö muodostettiin puistiksi 1910- ja 1920-luvulla. Toisaalta 1879

Julkaistussa teoksessa Tampereen kaupunki-Historiallisia ja Tilastollisia tietoja, olevassa kartassa kalkkiruukki on sijoitettu huomattavasti lännemmäksi, jo enemmän nykyisen Pyynekin puistometsän rajalle. Rasilan Tampereen historia mainitsee myös Frenckellin kalkkitehtaan, joka toimi vuosina 1882-1898. Luettelosta ei selviä kalkkitehtaan sijainti. Tiedot perustuvat Tampereen maistraatin tehtaiden privilegiotietoihin.

2.4. Puisto laajenee ja paperitehdas uudistuu, vuodet 1900-1929

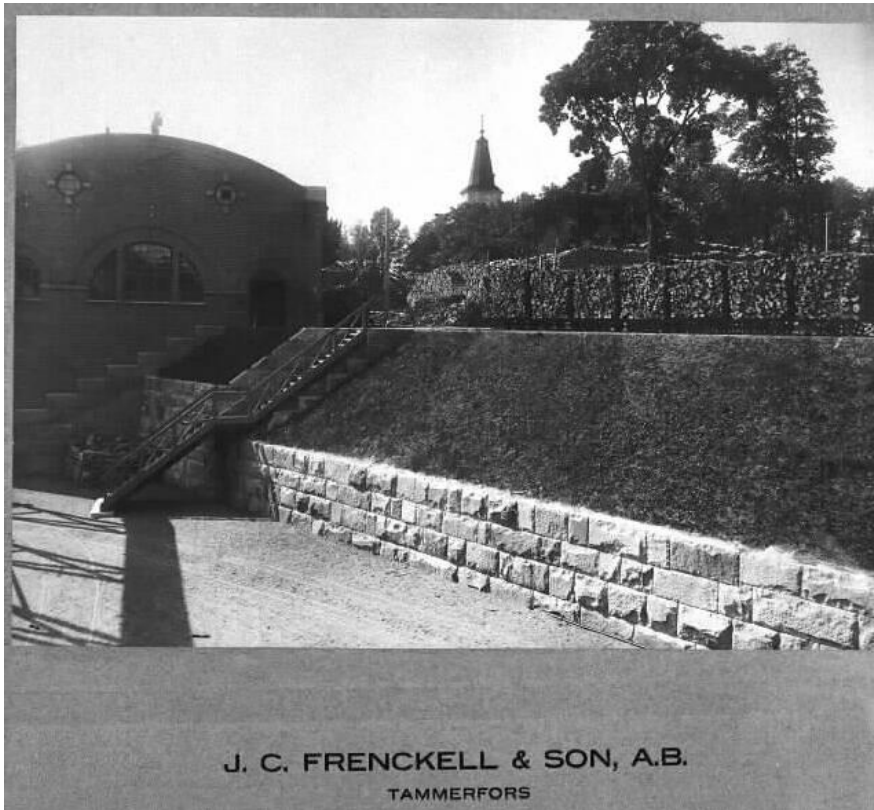
Paperitehtaalta Kirkkokadun puoleinen osa tonttia (3) siirtyi kaupungin haltuun 1900-luvun alkuvuosina. Tässä yhteydessä, vuoden 1905 vaiheilla tontilla olleet rakennukset mm. tehtaan kirjastona ja lukusalina toiminut entinen Tennbergin asuinrakennus ja Puutarhakadun pitkä asuin/talousrakennus eli "Temperi" purettiin ja alue liitettiin osaksi kirkon puistoa. Tontilla oli rakennusten jälkeen lähinnä puistoistutuksia ja tontin keskiosaan rakennettiin 1930-luvulla hiekkakenttä, jota jäädytettiin talvisin luistelukentäksi. Tälle ja länsipuolella olevalle ns. apteekkari Molinin tontille harkittiin myös kaupungintaloa, mutta nämä suunnitelmat menivät uusiksi 1920-luvun lopulla, jolloin kaupunki sai haltuunsa koko paperitehtaan alueen.

Paperitehtaan omistukseen apteekkarin tontista jäivät 1900-luvulla edelleen rannan puolella olevat tontit 1 ja 2, jotka olivat 1800-luvun alkupuolella osa apteekkarin kasvima-alueita. Rakennuskantaa tonteilla olivat Tammerkosken rannassa paperitehtaan 1870-luvulla rakennetut olkimassatehdas, kattilahuone ja savupiippu sekä entinen apteekkarin öljymyllyrakennus. Tennbergin rakennuksista tonteilla olivat lähinnä entinen kasvihuone, joka oli muutettu teollisuuden käyttöön verstaaksi ja makasiiniksi.

Kuva: Vuonna 1901 ilmeisesti kirkon tapulista otetussa kuvassa näkyy hyvin tarkastellun tontin käyttötavan muutos. Apteekkari Tennbergin aikaan kuuluvat hyvin pitkä asuin- ja talousrakennus "Temperi" ja kasvihuone, joista jälkimmäinen on jo muuttunut verstaaksi ja varistorakennukseksi. Niiden etualalla olevat pitkät puupinot liittyvät jo 1870-luvulla alkaneeseen tontin teollisuuskäyttöön. Tehtaan rakennuskannan uudistaminen, johon liittyvät koekaivausalueen kiveäminen, radat ja uusi lämpökeskus alkoivat noin 3 vuotta kuvan ottamisen jälkeen. Lähde: Tampereen museon kuva-arkisto HM 1770:1.

Paperitehtaan rakennuskantaa uudistettiin voimakkaasti vuosina 1903-07. Tällöin tehtaan konekantaa nykyaikaistettiin ja paperin raaka-aineeksi tuli lopullisesti puuhioke. Uudistustyö ulottui myös tehdasrakennusten ulkoasuun, joille arkkitehti Birger Federley suunnitteli yhtenäiset, jugend -tyyliset julkisivut. Julkisivuksi tuli tällöin valkoisen rappauksen sijasta punatiili. Entisellä apteekkarin tontilla tehtaan uudistamiseen liittyviä rakennuksia olivat 1870-luvulla rakennetun piipun yhteyteen rakennettu uusi lämpökeskus, joka valmistui kahdessa vaiheessa vuosien 1905 ja 1907 välillä. Uudistukset ulottuivat myös tehtaan sisäisen tavarankuljetuksen ja tuotantoketjun tehostamiseen. Uuden lämpökeskuksen länsipuolelle tuli samassa yhteydessä tehtaan puuvarasto, johon liittyi kivetty piha ja alkuvaiheessa kolme pistoraidetta. Tämä vuoden 1906 vaiheilla rakennettu ns. kapearaiteinen, n. 650 mm levyinen, rautatie yhdisti tehdasalueella puuvaraston, lämpökeskuksen, puuhiomon ja paperitehtaan. Puutavaraa oli säilytetty Puutarhakadun varrella, apteekkarin vanhojen kasvimaiden paikalla jo 1900-luvun vaihteessa. Paperitehtaalla oli myös puuvarasto Kortelahdessa, josta puuta tuotiin tehtaalle hevostärryillä ja myöhemmin myös kuorma-autoilla.

Kuva: Valokuva tehtaan perusteellisen uudistamisen jälkeiseltä ajalta, 1900-luvun alkupuolelta. Uusi pannuhuone on valmistunut nykyiseen kokoonsa ja sen edessä näkyy puupinoja, jotka vaikuttavat vaunuihin lastatuilta. Vasemmalla näkyvä varjo liittyy mahdollisesti rataosuuteen, joka yhdisti puuhiomon ja paperitehtaan. Tampereen museon kuva-arkisto 621:5.

2.5. Kaupungin ja puistojen aika 1929-2010

Frenckellin paperitehtaan omistajaksi sukusuhteiden syntymisen vuoksi vuonna 1920 tullut Rosenlew-yhtiö ilmoitti lopettavansa paperitehtaan toiminnan vuonna 1927. Paperitehtaan tontit ja rakennuskanta siirtyivät pääosin kaupungille vuosina 1929-1930. Kaupunki sai tällöin solmitulla kaupalla haltuunsa keskeisen osan kaupungin keskustaa sekä tehtaan vesivoimalat ja koskioikeudet. Seuraavalla vuosikymmenellä Tammerkosken rannassa sijainneet olkimassatehdas/ puuhiomo, vanha lämpökeskus ja Tennbergin öljymylly purettiin ja ranta sai nykyisen lohkokivistä rakennetun rantamuurin. Myös paperitehtaan vesiränni ja sähkölaitos purettiin. Jälkimmäisten purkaminen liittyi kaupungin uuden sähkölaitoksen (1932, Strömmer, ins. August Sandsund) rakentamiseen kosken itärannalle. Apteekkarin tontilla olleesta ja pääosin 1870-luvulla rakennetusta teollisuusrakennuksista säilyi vain uusi lämpökeskus (1905/07) ja kahdeksankulmainen piippu (1877). Rakennusten ja rakenteiden purkamisen jälkeen kosken rannasta tuli osa Kirjastonpuistoa.

Lämpökeskukseen liittyvän puuvaraston paikalle rakennettiin 1930-luvulla matala, pulpettikattoinen varistorakennus. Rakennus oli tarkoitettu todennäköisesti väliaikaiseksi, koska samaan aikaan suunniteltiin paperitehtaan alueen koko rakennuskannan purkamista. Tästä varistorakennuksesta on säilynyt maanalla betoninen sokkeli, jonka rauditus on sekalaista ja seassa on myös suurempia kiviä. Betonirautana on hyödynnetty mm. paikalta puretun puuvaraston ratojen kiskoja.

Tehdasalueelle 1920-luvulla laaditussa uudistussuunnitelmissa ainoastaan Frenckellin savupiippu olisi säilytetty alueen teollisena muistomerkkinä. Paperitehtaan paikalle olisi purkamisen jälkeen rakennettu kaupungin uusi monumentaalikeskus, johon olisi sijoittunut kaupungintalon lisäksi jokin muu arvokas julkinen rakennus. Kosken ranta olisi myös paperitehtaan rakennusten purkamisen jälkeen mahdollista muokata yhtenäiseksi rantapuistoksi. Ennen sotia ehdittiin pitää vielä alueesta suunnittelukilpailu ja laatia uusi asemakaava. Paperitehtaan Olkimassatehtaan ja muiden rakennusten purkamiset ja muutokset 1930-luvulla onkin nähtävä tämän suunnitelman alkuvaiheena. Toinen maailmansota ja sitä seurannut pula-aika siirsivät kuitenkin suunnitelmien toteuttamisen aina 1950-luvun lopulle saakka, jolloin paperitehtaan tiloja jo ehditty hyödyntää sijoittamalla niihin erilaisia kaupungin toimintoja. Tilan tarvetta helpotti myös arkkitehti Aarne Ervin suunnitteleman virastotalon valmistuminen vuonna 1967 paperitehdasta vastapäätä, Aleksis Kiven kadun varrelle.

Apteekkarin kasvimaan ja myöhemmän Frenckellin puuvaraston paikalle rakennettu varistorakennus puretaan 1950-luvun jälkipuoliskolla ja alue kunnostetaan nurmikentäksi, jonka länsirajalle rakennetaan kivistä tukimuuri. Nurmikentän halki kulkee polku Tammerkosken rantaan. Puistoa kunnostetaan 1980-luvulla, jolloin ennen sotia rakennettu hiekkakenttä korvataan kahdella koristeryhmällä ja leikkipaikalla. Samaan aikaan rakennetaan ilmeisesti esiintymislava lukusalin seinustalle. Paperitehtaan kattilahuone oli alkuperäisen toiminnan päättymisen jälkeen mm. Teknillisen museon käytössä. Kirjaston lukusaliksi tila muutettiin 1973.

Kuva: Ilmakuva vuodelta 1930. Kuvassa näkyvät vasemmalla Tampereen keskustan monumentaalirakennukset, raatihuone, teatteri, kirkko ja kirjastotalo puistoineen. Oikealla ovat Frenckellin paperitehtaan tehdasalue. Kuva on otettu pian paperitehtaan vuonna 1928 tapahtuneen sulkemisen jälkeen, ennen rannassa sijaitsevien puuhiomon ja vesirännin purkamista. Tällöin tuhoutuu myös hiomoa ja paperikonetta yhdistänyt rataosuus. Savupiipun ja pannuhuoneen takana olevalle kentälle on levitetty jo hiekkakerros, joka on peittänyt aikaisemman puuvaraston kivetyn kentän ja sen raiteet. Kuvasta näkyy myös entisen apteekkarin tontin sijoittuminen jo varhain julkisen ja teollisen tilojen väliin, johon apteekkarin jälkeen levittäytyi ensin teollisuus ja myöhemmin puisto. Rantaan saakka ulottuneen Apteekkarin tontin pihapiiri sijaitsi paperitehtaan piipun pään kohdalla olevalla tyhjällä tontilla. Sen rakennukset purettiin 1900-luvun alkupuolella ja alue muutettiin osaksi Kirjastonpuistoa. Lähde: Tampereen museoiden kuva-arkisto 828:203.

3.0 Paperitehtaan kapearaiteisen rautatien kehitys vuosina 1907-1928

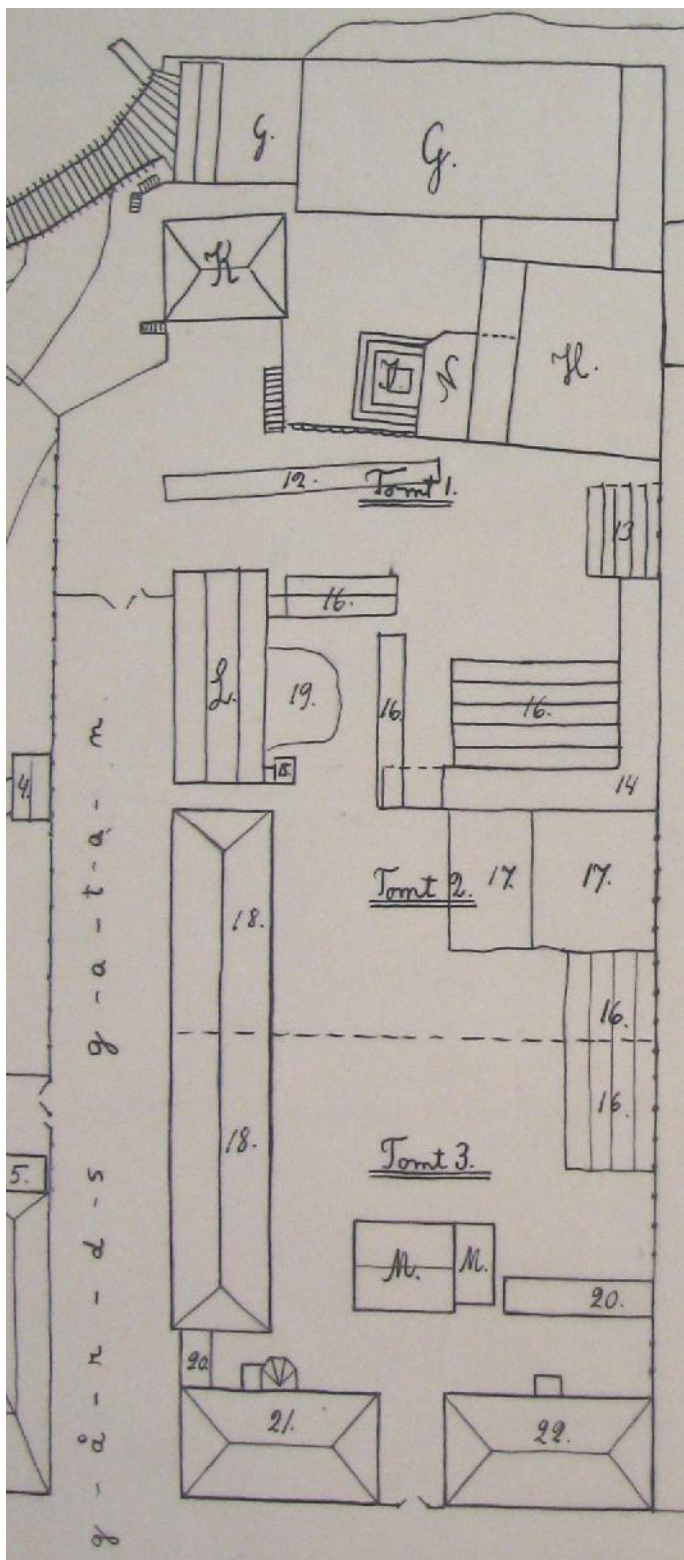
Vanhoista valokuvista päätellen paperitehtaan tehdassaleissa oli mahdollisesti jo 1800-luvulla tavarankuljetukseen tarkoitettu ja kiskoihin perustuva kuljetusjärjestelmä. Kesän 2010 kaivauksissa löydetty, nykyisessä Kirjastonpuistossa sijaitsevat pistoradat ja kiveys ovat kuitenkin rakennettu kartta- ja valokuvalähteiden perusteella vuosien 1905 ja 1907 välillä. Kapearaiteiset, n. 650 mm, radat olivat osa tehtaan laajaa, vuosina 1903-1907 tehtyä uudistustyötä. Rata yhdisti tehdasalueella koko tuotantolinjan, raaka-ainearasto-puuhiomo-paperitehdas, jossa puu muuttui ensin selluksi ja myöhemmin paperiksi. Yksi ratalinjoista oli linjattu kulkemaan uuden kattilahuoneen (1905/1907) halki, jolloin sitä pystyttiin hyödyntämään myös tehtaan tarvitseman lämmityspuun kuljetukseen.

Frenckellin paperitehdas perustettiin vuonna 1783 vaatimattomana manufaktuurina Tammerkosken rannalle, välittömästi kaupungin keskustan muodostavan kirkon ja torin pohjoispuolelle. Tehtaan tuotannon kasvaessa 1800-luvun jälkipuoliskolla ja paperin raaka-aineen vaihtuessa yhä enemmän lumpusta puuhun, ongelmaksi alkoi muodostua raaka-aineen kuljetus tehtaalle ja valmiiden tuotteiden kuljetus liikenneyhteyksien varteen. Kaupungin ydinkeskustaan, kaupunkirakenteen sisään jääneelle tehtaalle ei ollut mahdollista saada rautatieyhteyttä, eikä Tammerkoski vuolauden vuoksi sopinut puunuittoon. Paperitehtaan laajentuminen vuoden 1873 vaiheilla vanhan tehdastontin eteläpuolelle, entiselle apteekkarin tontille, liittyi tehtaan raaka-aineen uudistukseen. Entisen apteekkarin tontin rantaan rakennettiin uusia raaka-aineita, olkea ja puuta, hyödyntävä massatehdas ja tehtaan kattilahuone sekä siihen liittyvä korkea savupiippu, jotka valmistuivat 1870-luvun jälkipuoliskolla.

1870-luvun uudistusten jälkeen paperitehtaassa ei tehty merkittäviä rakennustöitä ja se alkoi vähitellen jäädä vanhanaikaiseksi. Tehtaan uudistaminen alkoi vuoden 1903 tienoilla ja kaivauksissa löydetty rautatie ja kivetty piha liittyvätkin olennaisesti tähän uudistustyöhön. Radan ja kiveyksen rakentamisen yhteydessä rantaan viettävä alue viimeistään tasoitettiin täytemaalla ja rakentamisessa syntyneellä tiilijätteellä.

Kasvanut paperin tuotanto vaati yhä enemmän puuta, jonka kuljetukseen liittyviä ongelmia yritettiin ratkaista eri tavoin. Puutavaran kuljetuksessa siirryttiin mm. hevoskärryistä kuorma-autoihin jo 1900-luvun alkupuolella. Puutavara tuotiin tehtaalle todennäköisesti Kortelahdesta, jossa tehtaalla oli suuri puuvarasto. Tehdasalueelle puutavara tuli Puutarhakatua pitkin ja purettiin kattilahuoneen nurkalla radan vaunujen kuljetettavaksi. Kattilahuoneen länsipuolella oli kivetty kenttä, johon oli rakennettu pistoraiteita puunvarastoinnin helpottamiseksi. Tuotannon kasvaessa pistoraiteita rakennettiin lisää ja toiminnan päättyessä vuonna 1928, radat kattoivat laajan alueen lämpökeskuksen ympäristössä. Liikenteeseen liittyvän ongelman muodostivat myös paperikuormia tehtaalta kuljettavat kuorma-autot, joiden painoa vuonna 1900 rakennettu Satakunnan silta ei tahtonut kestää. Myös tehtaan puuvaraston sijainti vuonna 1925 valmistuneen kirjastotalon vieressä aiheutti myös kaupungin puolelta valituksia. Ongelmista huolimatta paperitehdas oli kannattava ja tuotanto nousi 1910- ja 1920-luvulla. Tekninen kehitys oli nopeata 1900-luvun alkupuolella ja tehdas olisi tarvinnut uudistuksia pysyäksään kilpailussa mukana. Konekannan vanhenemisen ja kehittämisen kannalta hankalan sijainnin vuoksi Roselew -yhtiöön 1920 liitetty paperitehdas suljettiin vuonna 1928.

3.1. Entisen apteekkarin tontin rakennuskanta ennen uudistustöitä v. 1900

Kartta: Entisen apteekkarin tontin rakennuksia vuonna 1900, noin kolme vuotta ennen paperitehtaan uudistamisen aloittamista.

Rannassa, tontilla nro: 1 sijaittivat 1870-luvulla rakennetut olkimassatehdas(G) ja siihen liittyvä lämpökeskus ja savupiippu (I) sekä Tennbergin entinen öljymylly (K).

Tontilla nro:2 oli kirjainmerkinnästä päätellen teollisuuskäytössä oleva entinen kasvihuone (L). Karttaan on merkitty myös kasvimaita ja kevyitä talousrakennuksia (12,13,14, 16 ja 17).

Tontilla nro: 3 ovat apteekkarin pihapiirin entisiä asuin- ja talousrakennuksia (18-21), jotka muodostivat porttien ja aidan kanssa suojaan pihapiirin. Rakennuksia käytettiin työväen asuntolina ja lukusalina.

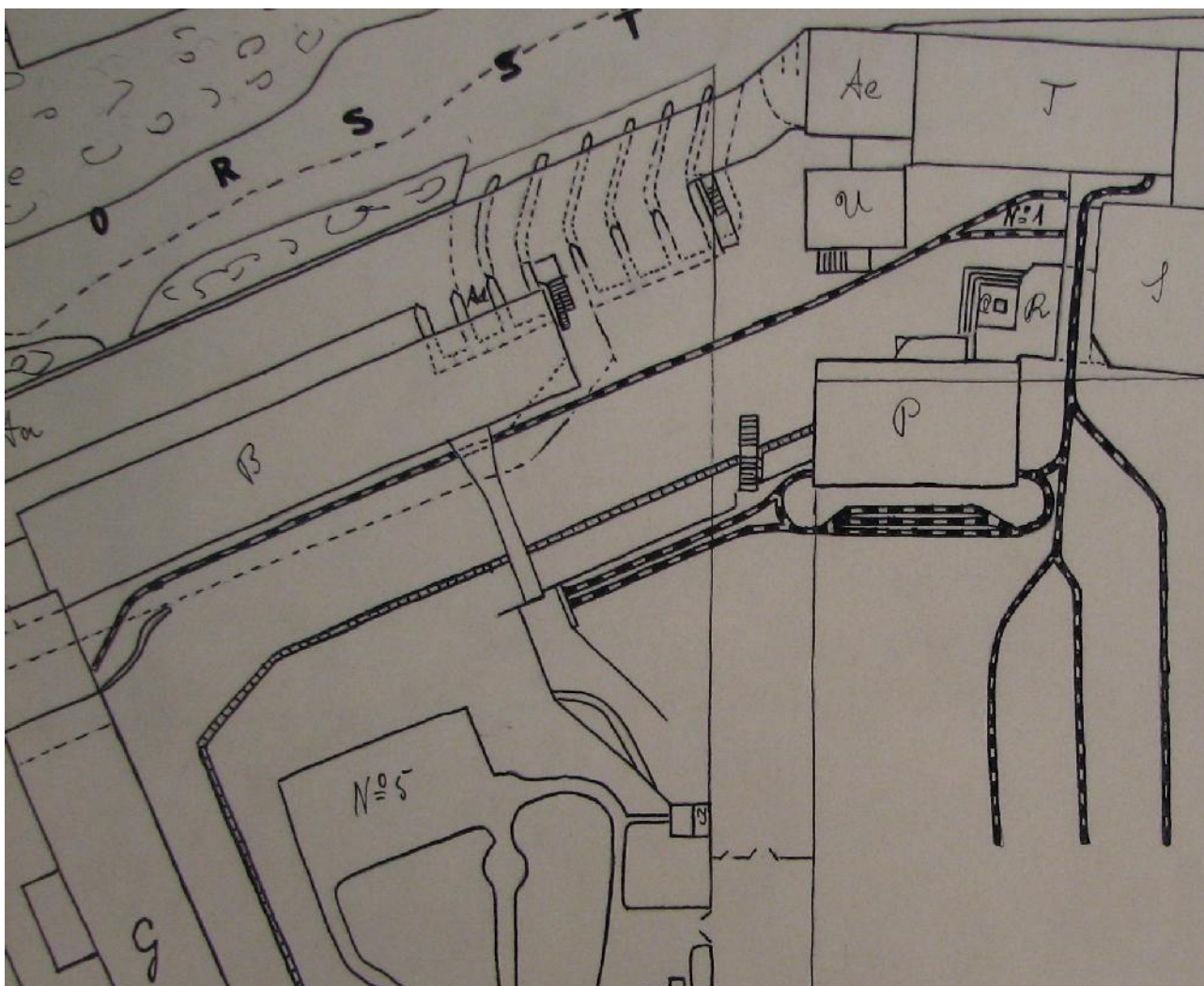
Teollisuuskäyttöä edustaa olkileikkaushuone (M). Lähde: Frenckellin järjestämätön piirustusarkisto, TKA.

3.2. Rataverkon alkuvaihe v. 1907

Ensimmäinen kartta johon kapearaiteinen rautatie on merkitty. Punaisella tehdyt merkinnät ovat päivätty lokakuulle 1908. Pohjakartassa näkyvä pannuhuonehuone (1905/07) on jo kuitenkin laajennettu nykyiseen kokoonsa, joten pohjakartta on todennäköisesti vuoden 1907 vaiheilta. Ensimmäisessä vaiheessa puuvarastolla oli vain kolme pistoraidetta ja apteekkari Tennbergin vanha kasvihuone (W) on vielä tontilla tehtaan verstaana/makasiinina. Puuvarastosta raiteet johtavat kattilahuoneelle (P) ja hioketehtaaseen (T), josta raide jatkuu edelleen paperikoneelle (G). Tässä vaiheessa entisen apteekkari Tennbergin tontin länsipää kartan oikeassa alakulmassa oli siirtynyt jo kaupungille, sen pihapiiri purettu ja alue liitetty osaksi kirkon ympäristön puistoa. Tontteja erotti aita ja Puutarhakadulla oli tontin kohdalla portti ja portinvartijan rakennus. Lähde: Frenckellin järjestämätön piirustusarkisto, TKA.

3.3. Rataverkon laajuus v. 1916

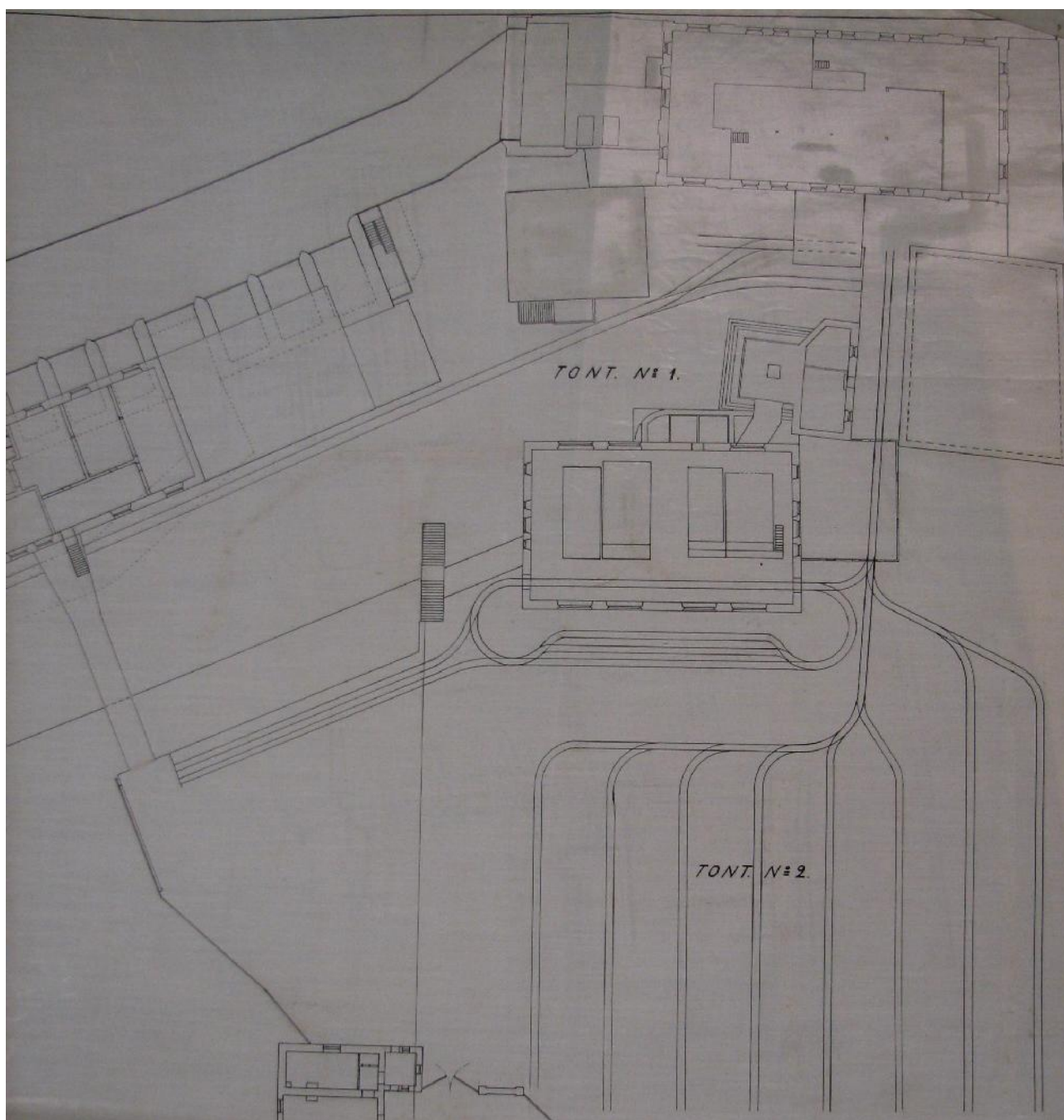
Kartta: Tonttikartta tammikuulta 1916. Puuvaraston kolme pistoraidetta ovat edelleen riittäviä varastoalueen liikennöintiin. Liikenteen kasvuun viittaavat kuitenkin pienen järjestelypihan muodostuminen kattilahuoneen edustalle ja pistoraiteet puutarhan suuntaan. Varastoksi muutettu entinen kasvihuone on purettu. Lähde: Frenckellin järjestämätön piirustusarkisto, TKA.

3.4. Rataverkon laajentuminen v. 1917

Kartta: Ote tonttikartasta v. 1917. Tammikuussa laaditussa kartassa selkein muutos edelliseen karttaan on puuvaraston pistoraiteiden lisääminen kolmesta kuuteen. Ensimmäisen maailmansodan vuodet olivatkin tehtaalle hyvää aikaa, paperille oli kysyntää, koska sotatoimet olivat tuhonneet useita venäläisiä paperitehtaita. Lähde: Frenckellin järjestämätön piirustusarkisto, TKA.

3.5. Rataverkon laajuus v. 1925

Kartta: Puuhiomon tonttipiirustus v. 1925. Puuvaraston alueelle on rakennettu kaksi lisäraidetta. Vaikka tuotanto kasvoi 1920-luvulla, säilyivät tehtaan sijainnista johtuvat perusongelmat edelleen. Laajenemismahdollisuuksia ei ollut, raaka-aineen kuljetus sekä varastointi olivat hankalaa ja aiheuttivat jatkuvasti riitoja kaupungin kanssa. Lähde: Frenckellin järjestämätön piirustusarkisto, TKA.

3.6. Rataverkon laajuus 1928

Kartta: Kesäkuussa 1928 laadittu kartta on viimeisiä paperitehtaan toiminnan aikana laadittuja karttoja. Kartasta ei kuitenkaan ilmene, että onko kysymyksessä tonttikartta vai suunnitelma. Ratojen määrä on lisääntynyt edelleen kartalla. Pistoraiteita on merkitty myös Puutarhakadun toiselle puolelle. Lähde: Frenckellin järjestämätön piirustusarkisto, TKA.

4.0. Lähteet

Kirjallisuus:

Lilius Martin, Frenckellin paperit, Tampereen paperitehdas kuvina, Tampereen museoiden julkaisuja 53, Tampere 2000.

Rasila Viljo, Salo Unto, Alhonen Pentti, Suvanto Seppo, Tampereen kaupungin historia I, Tampere 1988.

Rasila Viljo, Tampereen kaupungin historia II, Tampere 1984.

Voionmaa Väinö, Tampereen kaupungin historia I, Tampere 1929.

Voionmaa Väinö, Tampereen kaupungin historia II, Tampere 1929.

Inventoinnit, selvitykset ja opinnäytetyöt:

Frenckell, Rakennushistoriallinen dokumentointi, arkkitehtitoimisto Hanna Lyytinen ky, 2001.

Kimmo Linnovaara, Mauri Niemi, Entisen J.C. Frenckell & son ab:n paperitehtaan rakennukset, käyttötarkoituksen muutokset vuosina 1928-1983.

Eeva Heimovala, Sinikka Nevanlinna, Frenckellin alueen asemakaavallinen kehitys 1928-1979, Arkkitehtuurihistorian ammattikurssi 2.

Eija Muttonen, Anneli Naukkarinen, Taru Pessi, Frenckellin paperitehdas, rakennuskanta V.1783-1928, TTKK Arkkitehtuurin osasto, Arkkitehtuurin historia, Ammattikurssi II, 1.12.1980.

Koskimaiseman puistot, Julia Donner, toim. Ranja Hautamäki, Koskipuiston ja Kirjastonpuiston historiallinen selvitys, Tampereen kaupunki, Vihersuunnittelu 2005.

Sanomalehdet, julkaisut

Tammerkoski -lehti 1944.

Tampereen puistot 125 v. toim. Siitarinen Eila, Tampereen Viitek oy.

Arkistot:

Tampereen kaupunginarkisto (TKA)

Frenckellin paperitehtaan järjestämätön piirustusaineisto

Valokuvat:

Tampereen museoiden kuva-arkisto

Valokuvia vuosilta 1860-1967.

Liitteet:

Liite 1: Tutkimusalueen maankäytön kronologia

Liite 2: Tutkimusalueen löydöt

Liite 1: Kirjastonpuiston tutkimusalueen (koekaivaus) maankäytön kronologia

-1779 (kartanon rantapeltoja) alueella on Tammerkoskeen rajoittuvia rantapeltoja. Tammerkosken maakirjakylästä muodostetun kartanon pihapiirin pohjoisraja jää alueen eteläpuolelle.

1779- (ranta-alue) Tampereen kaupunki perustetaan. Kaivausalue sijaitsee kaupungin ensimmäisen asemakaavan ulkopuolelle jäävällä ranta-alueella, joka oli tarkoitettu vesitehtaille. Tutkimusalueen länsipuolella on välittömästi ensimmäisen asemakaavan tontti nro: 2.

1802- (kasvima, kasvihuone) Tonttia nro:2 laajennetaan tontin omistaneen apteekkari anomuksesta ulottumaan Tammerkoskeen saakka. Tutkimusalue on osa apteekkarin kasvimaata, johon rakennetaan lämmitettävä kasvihuone 1800-luvun puolivälissä.

1873- (kasvima/teollisuus) Apteekkarin suuri tontti on jaettu pienempiin osiin. Puutarhakadun varrella oleva tonttialue on jaettu kolmeksi tontiksi, jotka ovat siirtyneet Frenckellin paperitehtaan omistukseen. Tontin eteläosa on liitetty kirkon yhteydessä olevaan puistoon. Tutkimusalueella pieniä muutoksia, kasvihuone muutetaan tehtaan verstaaksi.

n. 1904- (teollisuus/puuvarasto) Tutkimusalue tasataan ja osana laajempaa paperitehtaan uudistamista se muutetaan puuvarastoksi. Uuden lämpökeskuksen pihan muodostava alue kivetään ja sille rakennetaan kapearaiteinen rautatie puunkäsittelyä helpottamaan. Puuvarastolta johtavat raiteet mm. lämpökeskukseen, puuhiomoon ja edelleen paperitehtaaseen. Puuvaraston kivetyn pihan pistoraiteita rakennetaan lisää 1910 ja 1920-luvulla.

1929- (varastoalue) Paperitehdas lopettaa toimintansa ja alue siirtyy kaupungille. Kivetty piha peitetään hiekalla ja tutkimusalueelle rakennetaan varstorakennus. Apteekkarin tontille rakennetut teollisuusrakennukset puretaan uutta pannuhuonetta ja piippua lukuun ottamatta. Tarkoituksena on purkaa koko paperitehtaan tehdasalue ja rakentaa tilalle julkisia rakennuksia ja puistoja.

1939- (varastoalue) Sodan ja niitä seurannut pula-aika estää suunnitelmien toteutumisen. Tutkimusalue on lähinnä varastokäytössä.

1950/1960- (puistoalue) Paperitehtaan purkamisesta luovutaan ja tiloihin sijoitetaan mm. kaupungin virastoja. Tutkimusalueen varstorakennus puretaan ja alue tasataan puistoalueeksi, joka on osa Kirjastonpuistoa. Pannuhuone muutetaan myöhemmin kirjaston lukusaliksi ja sen seinustalle rakennetaan kevytrakenteinen esiintymislava.

2010 (puiston uudistustyöt) Kirjastonpuiston Puutarhakadun varrella olevien osien uudistaminen alkaa, tutkimusalueelle on suunniteltu uusi esiintymislava. Rakennustöissä tulee vastaan apteekkarin pihapiirin rakennusten pohjarakenteita, kivetty piha ratoineen ja rannassa teollisuusrakenteiden jäänteitä. Tutkimusalueella niistä sijaitsevat kivetty piha ja ratojen jäänteet.

Liite 2: Kirjastonpuiston tutkimusalueen rakennelöydöt

Kiinteät löydöt: Kivetty pihamaa ja ratojen jäännöksiä

Ajoitus: Mukulakiveys ja kapearaiteinen rautatie ovat rakennettu 1900-luvun alkuvuosina. (todennäköisesti vuosien 1905-1907 välillä)

Käyttöaika: n. 1905-1928

Käyttö: varasto ja tavarankuljetus. Paperitehtaan massapuuvarastoalueen varastointiin ja kuormaukseen tarkoitettu kivetty piha ja useita pistoraitteita.

Historiallinen konteksti: Rakenne liittyy tehtaan uudistuksiin vuosina 1903-1907. Rata yhdisti tehdasalueen tuotantolinjan (puuvarasto-lämpökeskus sekä puuvarasto-puuhiomo-paperitehdas) eri yksiköitä. Rakenteellisesti, toiminnallisesti ja maisemallisesti puuvarasto liittyi sen itäpuolella olevaan lämpökeskuksen ja puuhiomon käsittäneeseen rakennuskokonaisuuteen. Kokonaisuuden säilyneitä osia on uudempi lämpökeskus ja piippu.

Säilyneisyys: Rataverkosta ja sen rakenteesta on säilynyt vain massapuuvaraston yhteydessä olevia rakenteita. Alkuperäinen Yhteys puuhiomoon ja edelleen paperitehtaaseen ovat purettu jo 1930-luvulla. Puuhiomon rakennus purettiin 1930-luvulla.

Arvot: Teollisuushistoria. Rakenne edustaa aikakauden tehtaiden ja pajojen sisäiseen tavarankuljetukseen ja varastointiin liittyvää rakennetta. Frenckellin paperitehtaassa rakenne liittyy selkeästi tehtaan perusteelliseen uudistamiseen vuosina 1903-1907. Osittain tuhoutuneenakin rakenne kertoo tehtaan toiminnasta, tuotantoketjusta ja eri toimintojen sijoittumisesta tehdasalueelle. Rakenne liittyy myös olennaisesti läheiseen lämpökeskukseen ja sen savupiippuun, jotka edustavat alueen, vanhan tehtaan ja kaupunkirakenteen puiston väliin sijoittuvaa rakennetta. Kaupunki- ja tonttistoriallisesti Puutarhakadun eteläpuoli liittyy paperitehtaan laajentumiseen 1870-luvulla entiselle apteekkarin tontille.

Nykyisin paperitehtaasta on säilynyt vain keskeinen tehdasmiljö, joka on pääosin kaupungin virastojen käytössä. Nykyisellään alue on kaunis, kulissimainen kokonaisuus, jossa säilyneitä osia ovat lähinnä julkisivut. Sisätilat ovat pääosin nykyaikaistettu, vanhaa on lähinnä kantavat rakenteet. Tehtaan alkuperäisen toiminnan kannalta olennaiset rakenteet, energia-, vedenkäyttö- rakenteet ja tuotantorakenteet ovat purettu. Tehtaan asema kaupunki- ja koskimaisemassa on muuttunut reuna-alueiden purkamisen yhteydessä. Vanha tehtaan ja kaupunkirakenteen rajapinta on muuttunut puisto- ja parkkialueeksi.

Kiinteät löydöt: Betonisokkeli

Rakenne sijoittuu poikittain alueen ratalinjoihin nähden ja on osin särkenyt vanhempaa kiveystä ja ratarakennetta. Betonissa käytetty sekalaista betonirautaa, mm. paikalta puretun radan osia. Betonivalussa on paikoin isohkoja kiviä ja sille ei ole rakennettu ilmeisesti anturaa. Länsireunan sokkelista puuttuu toiselta puolelta muottilaudoitus, valettu maaleikkausta vasten.

Ajoitus: n. 1930/40-luku

Käyttöaika: 1930/40-1950/60-l vaihde.

Käyttö: tuntematon, ilmeisesti matala, pulpettikattoinen varastorakennus.

Historiallinen konteksti: Rakennuksen sokkeli liittyy kaupungin omistuksen aikaan. Tehdasalue siirtyi v. 1929 kaupungille. Paperitehtaan alue oli tarkoitus purkaa ja siitä pidettiin mm. suunnittelukilpailu. Betonirakenne liittyy väliaikaiseksi tarkoitettuun varastokäyttöön ja se purettiin sen jälkeen kun alueen säilyminen alkoi muodostua mahdollisuudeksi 1950-luvulla.

Arvot: Apteekkarin tontin maankäytön 1900-luvun puolenväliä edustava kerrostuma. Ei merkittävää kulttuurihistoriallista arvoa.

Luettelo elokuussa talteen otetuista esineistä.
Kaikki esineet kivetyksen pintakerroksesta. Löytöjä ei tallioitu minkään museon kokoelmiin.

Numero	Laji	Kuvailu	kpl	g	Valokuva nro
1	Ratanauloja		44	3017,2	23
2	Ratanauloja ja katkelmia		60	1416,6	24
3	Haarukoita ja katkelmia		6	185,6	25
4	Posiiniieristeitä ja katkelmia		31	973,5	26
5	Metallia	pultteja, muttereita, putken kappaleita, rautalankaa	50	3402,8	27
6	Pienesineitä	nappi, niitti, lukkoheloja, hylsyjä, lasia, luuta, keramiikkaa	22	192,1	28
7	Vesikaivokyltti		1	626,3	29

TAMPERE KIRJASTONPUISTO

Arkeologinen koekaivaus

Kalle Luoto 2010

Luettelo digitaalikuvista

Kuvat on talletettu Tampereen museoiden KuvaSiiri tietokantaan tunnuksella KYY 58

Kuvat: Kalle Luoto (KL), Tuukka Kumpulainen (TK) ja Teemu Tiainen (TT)

Kuvan nro	Kuvan aihe	Kuvaus suunnasta-suuntaan	pvm 2010	Kuvaaja
1	Työkuva. Kaivausalueen pintamaata poistetaan koneellisesti.	N-S	3.6.	TK
2	Koeoja B. Noin 30 cm:n syvyydessä havaittu kivirakenne. Koeojan eteläosassa raiteiden jäännökset.	E-W	4.6.	KL
3	Kiskon jäännös koeojassa D.	W-E	8.6.	KL
4	Koeoja D noin 30 cm:n syvyydessä.	S-N	8.6.	KL
5	Radanpohja ja kiveys koeojassa A.	NE-SW	14.6.	KL
6	Radanpohja ja kiveys koeojassa A.	N-S	14.6.	KL
7	Kiveys, radanpohja ja betonirakenne koeojassa B.	W-E	14.6.	KL
8	Koeojat C ja F. Kiveyksen pinta ja täyttömaan pohja.	N-S	18.6.	KL
9	Koeojat C, E ja F. Kiveyksen pinta ja täyttömaan pohja. Taustalla Tuukka Kumpulainen ja Teemu Tiainen suorittavat takymetrimittauksia.	S-N	18.6.	KL
10	Koeojat E ja F. Kiveyksen pinta ja täyttömaan pohja.	N-S	18.6.	KL
11	Koeoja F. W-profiilin S-pääty.	W-E	18.6.	KL
12	Kaivausalueen lounaisosa. Kuvassa vasemmalla Riia Siltanen ja oikealla Tuukka Kumpulainen.	NE-SW	21.6.	KL
13	Radanpohja koeojissa D ja E, kaivausalueen lounaisosassa.	W-E	22.6.	KL
14	Työkuva. Tuukka Kumpulainen ja Jari Heiskanen suunnittelevat takymetrikartoitusta.	SW-NE	22.6.	KL
15	Työryhmä: Kalle Luoto, Tuukka Kumpulainen, Riia Siltanen ja Jari Heiskanen.	SE-NW	22.6.	
16	Löytökuva. Koeoja B, S-profiili. Punasavikeramiikkaa ja		22.10.	TT
17	Löytökuva. Koeojien E ja F risteys. Lasia ja tekstiiliä.		22.10.	TT
18	Löytökuva. Koeojien C ja F risteys. Nauloja.		22.10.	TT
19	Löytökuva. Koeoja B. Nauloja, sulakkeita, korkkeja, lasia, posliinia yms.		22.10.	TT
20	Löytökuva. Koeoja B, kivijalan vierestä. Lasia, nauloja, luuta,		22.10.	TT
21	Löytökuva. Koeoja B. Punasavikeramiikkaa, naula, lasia,		22.10.	TT
22	Löytökuva. Koeoja C. Nauloja, keramiikkaa.		22.10.	TT
23	Löytökuva. Koeoja A. Nauloja, lasia, keramiikkaa, yms.		22.10.	TT
24	Löytökuva. Koeoja A. Nauloja, lasia, keramiikkaa, yms.		22.10.	TT
25	Löytökuva. Koeoja A, länsipään syvä osa.		22.10.	TT
26	Löytökuva. Koeoja E. Naula, lasia, luuta, punasavikeramiikkaa,		22.10.	TT
27	Löytökuva. Koeoja E. Lasia, punasavikeramiikkaa, solki, yms.		22.10.	TT
28	Löytökuva. Alue E. Lasipurkkeja, 10 sentin kolikko.		22.10.	TT
29	Löytökuva. Alue F. Posliinia, lasipullo, nauloja.		22.10.	TT
30	Löytökuva. Alue G. Lasia, posliinia, nauloja, haarukoita yms.		22.10.	TT

31	Löytökuv. Alue F. Ratanauvoja, posliinia, metallin kappaleita		22.10.	TT
32	Löytökuv. Alue F. Posliinia, naula.		22.10.	TT
33	Löytökuv. Koeojien B ja D risteys. Poletti ja metallirengas.		22.10.	TT
34	Löytökuv. Koeojien B ja D risteys. Ratanauvoja.		22.10.	TT
35	Löytökuv. Koeojien B ja D risteys, kaakkoiskulma. 5 penniä vuodelta 1866.		22.10.	TT
36	Löytökuv. Koeojien B ja D risteys, kaakkoiskulma. 5 penniä vuodelta 1866.		22.10.	TT
37	Löytökuv. Yleislöytöjä pintamaan poistosta. Lasia, hylsyjä, punasavikeramiikkaa, kolikkoja (10 mk, 2 x 1 mk, 10 senttiä), korkkeja, nappeja.		22.10.	TT
38	Löytökuv. Kiveyksen päältä. Nappi, SKDL-pinssi vuodelta		22.10.	TT

TAMPERE KIRJASTONPUISTO
 Arkeologinen koekaivaus
 Kalle Luoto 2010

Luettelo mustavalkonegatiiveista
 Negatiivit on luetteloitu Pirkanmaan maakuntamuseon kokoelmiin.
 Kuvaaja Kalle Luoto

Kuvan numero	Negatiivin numero	Kuvan aihe	Kuvaus suunnasta-suuntaan	pvm 2010
1	36	Koeoja B. Kivirakenne noin 30 cm:n syvyydessä. Kaivannon eteläosassa kiskon jäännökset.	W-E	4.6.
2	35	Koeoja B. Kivirakenne noin 30 cm:n syvyydessä. Kaivannon eteläosassa kiskon jäännökset.	E-W	4.6.
3	34	Kiskon jäänteet koeojassa D.	W-E	8.6.
4	33	Kiskon jäänteet koeojassa D.	E-W	8.6.
5	32	Koeoja B ja paljastunut betonisokkeli.	W-E	8.6.
6	29	Radanpohja. Koeoja A.	W-E	
7	28	Radanpohja. Koeoja A.	E-W	
8	27	Kiveys. Koeoja D.	E-W	
9	26	Kiveys. Koeoja D.	E-W	
10	25	Koeojien E ja F risteys. Kiveys ja täyttömaan pohja.	N-S	18.6.
11	24	Koeojien E ja F risteys. Kiveys ja täyttömaan pohja.	E-W	18.6.
12	23	Radanpohja koeojien C ja F leikkauskohdassa.	E-W	22.6.
13	22	Radanpohja kaivausalueen kaakkoiskulmassa.	W-E	22.6.
14	21	Yksityiskohta radanpohjasta kaivausalueen kaakkoiskulmassa.		22.6.
15	20	Yksityiskohta radanpohjasta kaivausalueen kaakkoiskulmassa.		22.6.
16	19	Ratakiskot kaivausalueen keskiosassa.	SW-NE	22.6.
17	18	Yksityiskohta kuvasta nro 16. Puujäännös kiskos pohjoispuolella.	W-E	22.6.
18	17	Yleiskuva kaivausalueesta.	W-E	22.6.
19	16	Kiveys lehtienlukusalin luoteispuolelta. Koekuoppa.	W-E	23.6.

KUVATAULU MUSTAVALKONEGATIIVEISTA

Kuvan alla on ilmoitettu kuvan numero ja negatiivinumero, kuvan aihe, (kuvaussuunta) ja -päivämäärä. Negatiivit on luetteloitu Pirkanmaan maakuntamuseon kokoelmiin.

		
<p>Kuva nro: 1 nega nro: 16 Aihe: Teollisuuspihan kiveys ja radanpohjia. Suunta: NW pvm: 9.9.2010</p>	<p>Kuva nro: 2 nega nro: 17 Aihe: Teollisuuspihan kiveys. Suunta: S pvm: 9.9.2010</p>	<p>Kuva nro: 3 nega nro: 18 Aihe: Teollisuuspihan kiveys. Suunta: SW pvm: 9.9.2010</p>
		
<p>Kuva nro: 4 nega nro: 19 Aihe: Teollisuuspihan kiveys ja radanpohjia. Suunta: W pvm: 9.9.2010</p>	<p>Kuva nro: 5 nega nro: 20 Aihe: Teollisuuspihan kiveys. Suunta: SW pvm: 9.9.2010</p>	<p>Kuva nro: 6 nega nro: 21 Aihe: Teollisuuspihan kiveys. Kiveyksen on osin rikkoutunut betonisokkelin kohdalta Suunta: S pvm: 9.9.2010</p>
		
<p>Kuva nro: 7 nega nro: 22 Aihe: Teollisuuspihan kiveys ja radanpohjia. Taustalla vanha kirjastotalo. Suunta: S pvm: 9.9.2010</p>	<p>Kuva nro: 8 nega nro: 23 Aihe: Teollisuuspihan kiveys ja radanpohjia. Taustalla vanha kirjastotalo ja pannuhuone. Suunta: SE pvm: 9.9.2010</p>	<p>Kuva nro: 9 nega nro: 24 Aihe: Teollisuuspihan kiveys. Taustalla pannuhuone. Suunta: SE pvm: 9.9.2010</p>

		
<p>Kuva nro: 10 nega nro: 25 Aihe: Teollisuuspihan kiveys. Taustalla pannuhuone. Suunta: SE pvm: 9.9.2010</p>	<p>Kuva nro: 11 nega nro: 26 Aihe: Teollisuuspihan kiveys ja radanpohjia. Kuvan keskellä näkyvä osa radanpohjaa on suojattu suodatinkankaalla. Taustalla pannuhuone. Suunta: E pvm: 9.9.2010</p>	<p>Kuva nro: 12 nega nro: 27 Aihe: Teollisuuspihan kiveämätön osa. Taustalla kiveystä ja pannuhuone. Suunta: E pvm: 9.9.2010</p>
		
<p>Kuva nro: 13 nega nro: 28 Aihe: Teollisuuspihan kiveys. Taustalla pannuhuone. Suunta: NE pvm: 9.9.2010</p>	<p>Kuva nro: 14 nega nro: 29 Aihe: Teollisuuspihan kiveys. Taustalla pannuhuone. Suunta: NE pvm: 9.9.2010</p>	<p>Kuva nro: 15 nega nro: 30 Aihe: Teollisuuspihan kiveys. Oikeassa laidassa pannuhuone. Suunta: N pvm: 9.9.2010</p>
		
<p>Kuva nro: 16 nega nro: 31 Aihe: Teollisuuspihan kiveys. Taustalla pannuhuone. Suunta: E pvm: 9.9.2010</p>	<p>Kuva nro: 17 nega nro: 32 Aihe: Yksityiskohta. Teollisuuspihan kiveyksen rikkonut nuorempi rakenne. Suunta: - pvm: 9.9.2010</p>	<p>Kuva nro: 18 nega nro: 33 Aihe: Teollisuuspihan kiveys. Taustalla pannuhuone. Suunta: E pvm: 9.9.2010</p>

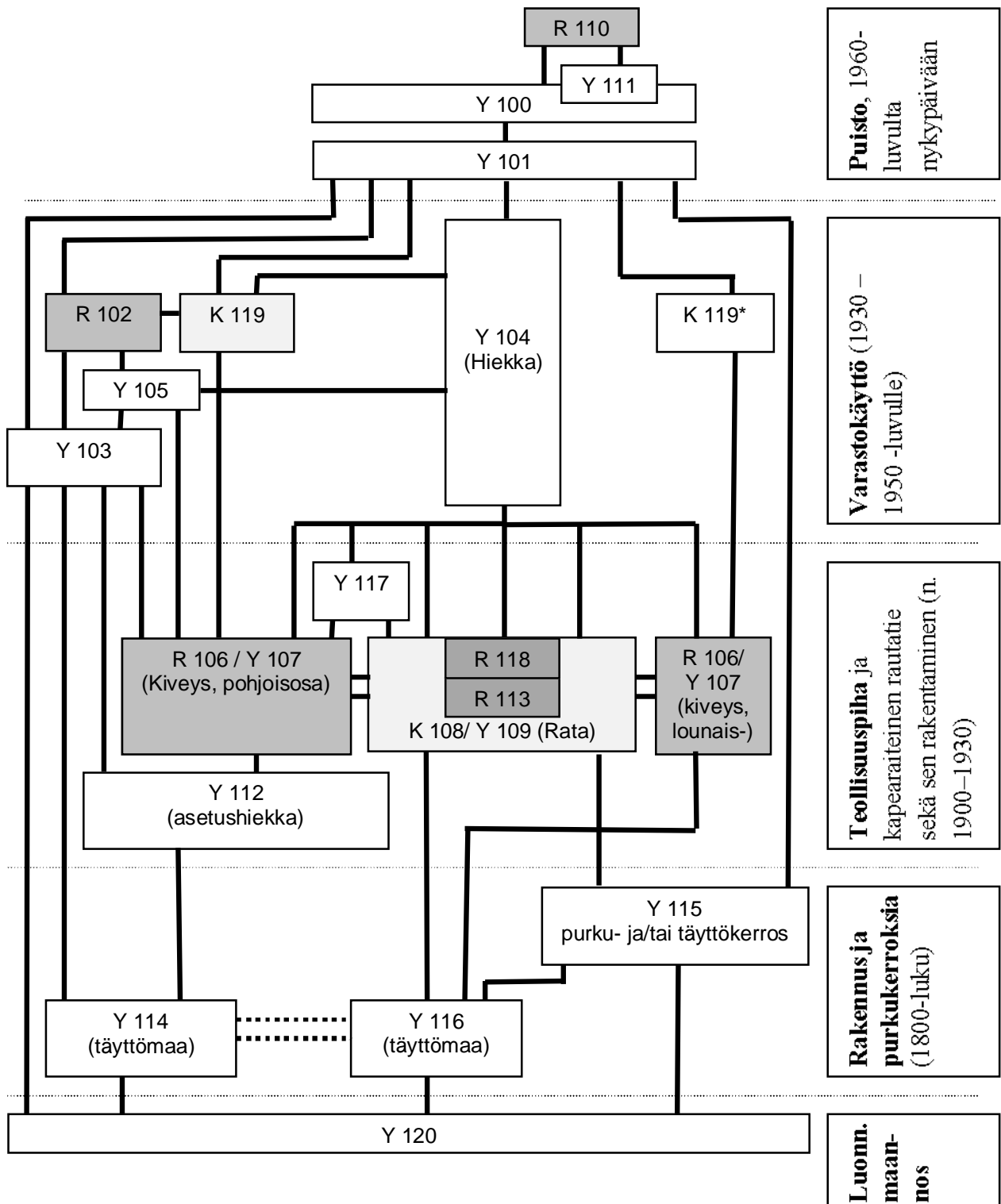
	Poistettu	
<p>Kuva nro: 19 nega nro: 34 Aihe: Työkuva. Koekuoppaa kaivetaan pannuhuoneen länsiseinälle Suunta: SE pvm: 20.8.2010</p>	<p>Kuva nro: 20 nega nro: 35 Aihe: Puujäännös Suunta: - pvm: syksy 2010 HUOM: Liittyy Sami Ranisen tutkimuksiin</p>	<p>Kuva nro: 21 nega nro: 36 Aihe: Kaivutöitä alueen pohjois- ja koillispuolella. Osa rakenteesta peitetty. Suunta: W pvm: syksy 2010 HUOM: Liittyy Sami Ranisen tutkimuksiin</p>

Yksikkölista

Yksikkö	Kuvaus	Liittyy	Ajoitus
Y 100	Puutarhamulta. Tuotu. seassa/alaosassa Y 101	Y 101	1960-l:n jälkeen
Y 101	Savi. Pihakiveys peitetty savella. Liittyy/on osa puutarhamultaa.	Y 100, Y 104, R102, Y 103	1960-l:n jälkeen
R 102	Betonisokkeli	(= K 119), Y 101, Y 103	n. 1930-1940
Y 103	Hiekka, R 102:n perustus	Y 101, R 102, Y 105	
Y 104	Harmaa hiekka, kivituhka. Y 106:n ja Y 105:n päällä	Y 105, Y 106	1930-1960-l
Y 105	Laasti- ja laastihiekka	Y 104, R 102, R106/Y107	n. 1930-1940
R 106	Mukulakiveys, teollisuuspiha	Y 107, R 108	1900 (-1930)
Y 107	R 106:n kivien välinen hiekka	Y 103, Y 105, R 106, Y 112	1900 (-1930)
K 108	Radanpohja	R 106, R 113, R 118	1900 (-1930)
Y 109	R 108:n täyttökerros	R 108, (R 106)	1900 (-1930)
R 110	Laattakivipolku (puiston pintarakenne, 1900-luvun loppupuolelta)	Y 100, Y 111	1960-l:n jälkeen
Y 111	Laattakivipolun pohjustus (puiston pintarakenne, 1900-luvun loppupuolelta)	R 110, Y 112	1960-l:n jälkeen
Y 112	Asetushiekka. Pihakiveyksen alapuolinen tasauskerros, perustamiskerros, hiekka	R 106, Y 107	n. v. 1900
R 113	Ratapölkyt	R 108, Y 109, R 118	1900-1930
Y 114	Täyttökerros. Pihakiveyksen alapuolinen harmaanruskea sora, seassa rakennusjätettä. On mahdollisesti sama kuin Y 116.	Y 103, Y 112, Y 120	1800-luku?
Y 115	Purkujäte (tiiltä yms.)	Y 101, K108, Y 109, Y 116, Y 120	1800-luku?
Y 116	Täyttömaa, hiekan- ja kivensekainen, purkujäte. On mahdollisesti sama kuin Y 114.	K 108, Y 115, R 106, Y 107	1800-luku?
Y 117	Väriltään tummanharmaa tai musta radan ja teollisuuspihan käytön tuloksena syntynyt kulttuurikerros. Kivihiili?	Y RK 108/Y109, R 113, R 118	(1900 -) 1930-luku
R 118	Ratakisko	Y 104, K 108, Y 109, R 113,	1900-l
K 119	Tiilirakenne kiveyksessä R 106	Y 104, R 106, Y 107	1950-l (?)
Y 120	Vaalean ruskea puhdas pohjamaa (siltti/hiesu)	Y 103, Y 114, Y 115, Y 116	Luontainen

Matriisipiirros yksiköiden suhteista

Matriisipiirroksessa kuvataan yksiköiden välisiä ajallisia suhteita. Suhteessa vanhempi aika on alhaalla, nuorempi ylhäällä. Palkkien koko ei vastaa absoluuttista aikaa. Y 104 (Hiekka) koostuu ohuista useaan otteeseen kerrostuneista kerrostumista. Sementti/laastihiekka kerrostuma Y 105 on osin tämän kerrostuman välissä.

Y = Yksikkö; R = Rakenne; K = Kuoppa

Yksikkökuvaukset

Aikataso I. Maankäyttö: Puisto (1960-luvulta nykypäivään)

Y 100

Puutarhamulta.

Puutarhamulta oli levitetty kauttaaltaan puiston nurmikentän alueelle. Multakerros oli levitetty savikerroksen (Y 101) päälle. Löydöt koostuivat erilaisista puiston viime vuosikymmenien aikaan hukatuista esineistä, kuten pullonkorkeista, kolikoista yms.

Kerros kaivettiin kaivinkoneella ja sitä ei seulottu.

Y 101

Tasauskerros Savi

Savikerros peitti kauttaaltaan aiemmin varasto- ja teollisuuspihana toiminutta aluetta. Savikerroksella oli pohjustettu puistoon levitetty puutarhamulta.

Kerros kaivettiin kaivinkoneella ja sitä ei seulottu.

R 110

Rakenne Kivetty polku

Lehtienlukusalilta kohti länttä kulki tummanharmaista liuskekivistä tehty polku. Polku oli pohjustettu hiekalla (Y 111).

Kerros kaivettiin kaivinkoneella ja sitä ei seulottu.

Y 111

Perustamiskerros Pohjustushiekka

Kyseessä on kivetyn polun (R 110) pohjustus. Liuskekivien (R 110) pohjustuksessa oli käytetty soraa.

Y = Yksikkö; R = Rakenne; K = Kuoppa

Kerros kaivettiin kaivinkoneella ja sitä ei seulottu.

Aikataso II. Maankäyttö: Varastoalue (1930 – 1950-luvut)

R 102

Rakenne Betonisokkeli

Betonista tehdyn varastorakennuksen perustus, jonka rakentaminen oli osaltaan rikkonut paikalla aiemmin sijainneen teollisuuspihan rakenteita ja kiveystä. Kyseessä on valettu betonisokkeli, jonka raudoituksessa on käytetty teollisuuspihaan kuuluneiden kiskojen kappaleita. Sokkelin paksuus on noin 18 – 20 cm.

Rakennetta ei poistettu tai kaivettu.

Y 103

Perustamiskerros R 102:n pohjustushiekka

Paikalla sijainneen betonisokkelin (R 102) perustukset oli kaivettu vanhempien kerrostumien lävitse. Rakenne R 102 oli pohjustettu yksiköllä Y 103. Y 103:n kerrostumia kaivettiin vain osittain.

Kaivettiin lapiolla, ei seulottu

Y 104

Tasauskerros

Kiveyksen R 106 pinta oli käytön jälkeen peitetty hiekalla. Osa hiekasta oli kivituhkaa. Kerros oli ilmeisesti syntynyt pihaa hiekalla tasattaessa.

Hiekka poistettiin pääasiassa lapiolla ja harjalla.

Hiekkaa ei seulottu.

Y 105

Rakentamiskerros Laasti ja/tai laastihiekka

Y = Yksikkö; R = Rakenne; K = Kuoppa

Laastikerros oli syntynyt R 102 rakentamisen yhteydessä. Ohut laastikerros voitiin havaita paikoittain betonisokkelin R 102:n läheisyydessä.

Kaivettiin lastalla ja lapiolla.

K 119

Kuoppa

Kiveykseen R 106 myöhemmin kaivettu kuoppa (alue G). Kuopassa tiilirakenne, joka liittyyneen alueen teollisuuspihaviheen jälkeiseen aikaan.

Ei kaivettu tutkimusten yhteydessä

Aikataso III. Maankäyttö: Teollisuuspiha (noin vuodet 1900 – 1930)

R 106

Rakenne Teollisuuspiha, kivetty

1900-luvun alussa rakennettu kivetty teollisuuspiha. Kiveys koostuu noin nyrkin kokoisista kivistä noin 30 cm halkaisijaltaan oleviin kiviin. Kivet ovat ylhäältä katsoen pyöreähköjä, mutta niiden poikkileikkaus on soikeahko. Useimmat kivet on ladottu pystysuuntaan, hieman rinnettä vastaan vinoon.

Ei kaivettu

Y 107

(Täyttökerros)

R 106 kivien välissä oleva hiekka

Ei kaivettu

K 108

Kuoppa Ratakiskojen syvennys

Y = Yksikkö; R = Rakenne; K = Kuoppa

Ratakiskoja varten R 106:ssa olevat syvennykset

Ei kaivettu

Y 109

Täyttökerros Radanpohjan kuoppien täytemaa

Radanpohja K 108:n oli täytetty hiekalla ja osittain jätemateriaalilla.

Y 112

Tasaus-/rakentamiskerros asetushiekka

Kiveyksen R 106 pohja oli tasattu soralla. Soran seassa oli myös hiekkaa ja 1800-luvulle ajoittuvia historiallisen ajan löytöjä. Löydöt koostuivat tiilen kappaleista yms. Hiekka on voitu tuoda paikalle muualta, mutta on todennäköistä, että se on sijannut suunnilleen nykyisellä paikalla ja se on ainoastaan tasattu rakentamista varten.

Kaivettiin lapiolla ja osin seulottiin.

R 113

Rakenne ratapölkkyt

Ratapölkkyt sijaitsivat ratakiskojen (R 118) alla kuopassa K 108. Puupölkkyt olivat noin 80 – 90 cm pitkiä ja noin 10 cm leveitä. Ratapölkkyt olivat noin 30 – 40 cm etäisyydellä toisistaan. Pölkkyt oli tehty puusta, joten osa niistä oli jo kerinnyt lahoamaan. Paikoittain pölkkyjä oli yhä jäljellä.

Pölkkyjä ei kaivettu.

Y 117

Kulttuurikerros musta hiekka

Kerrostuma koostui tiivistä lähes mustasta aineesta. Ainetta epäiltiin kivihiileksi. Kerros oli syntynyt ilmeisimmin radan käytön aikana. Paikoitellen ratapölkkyt olivat maatuneet kerrostuman sisältä jättäen tyhjän tilan niiden paikoille.

Osa kerrostumasta kaivettiin lapiolla ja lastalla sekä osin seulottiin.

R 118

Rakenne ratakiskot

Ratakiskot olivat leveydeltään 60 cm ja siellä missä ne olivat säilyneet

Aikataso IV. Maankäyttö: Ennen teollisuutta (1800-luku tai sitä varhaisempi aika)

Kulttuurikerrokset vaikuttivat kaivausalueen eteläosassa olevan 1800- luvulle tai mahdollisesti aivan 1900-luvun alkuun ajoittuvia purku- tai täyttökerroksia, jotka todennäköisesti olivat muodostuneet tehtaaseen liittyvissä rakennus- tai purkutöissä.

Y 114

Täyttö- tai tasauskerros

Pihakiveyksen ja sen rakentamiskerrosten alapuolinen harmaa sora, jonka seassa hieman historiallisen ajan, todennäköisesti ainoastaan 1800-luvun, rakennusjätettä.

Osa kerrostumasta kaivettiin lapiolla ja lastalla sekä osin seulottiin.

Y 115

Purku- ja/tai täyttökerros

Läikikäs erilaisesta rakennusjätteestä koostuva kerrostuma, jossa oli runsaasti tiiltä sekä nokea ja hiiltä. Kerrostuma on syntynyt rakennus- tai purkutöiden tuloksena 1800-luvun lopussa tai 1900-luvun alussa, mahdollisesti tehtaan muutostöiden aikana. Paksuutta kerrostumalla oli paikoittain vajaa metri. Sijoittui alueen eteläosaan.

Y 116

Täyttökerros

Hiekan- ja kiviensekainen purkujätteestä muodostunut kerrostuma.

Osa kerrostumasta kaivettiin lapiolla ja lastalla.

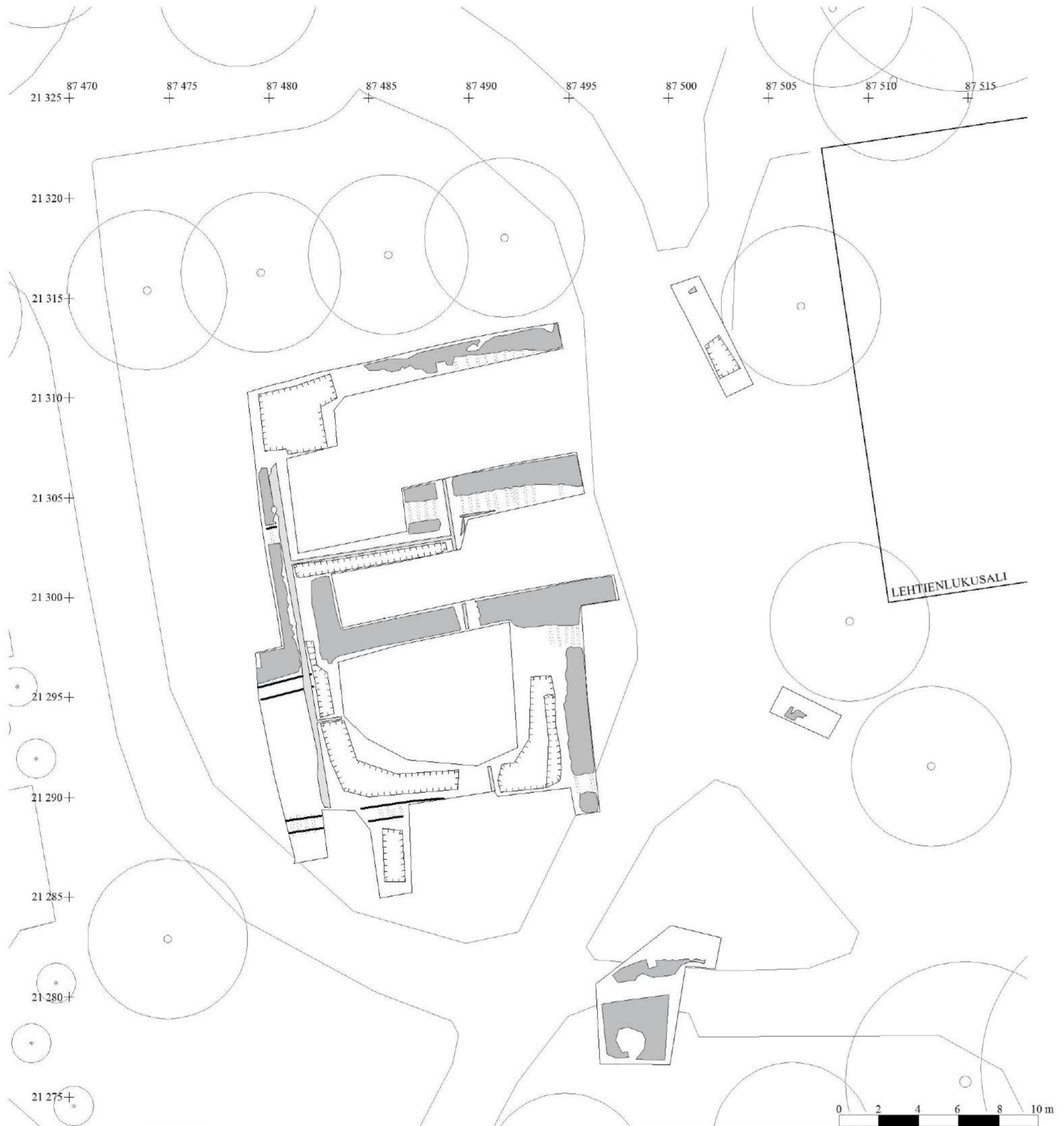
Aikataso V. Maankäyttö: Luonnollinen kerros

Y 120

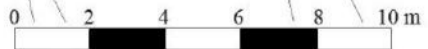
Luonnollinen kerros pohjamaa

Luonnollisten prosessien tuloksena kasautunut hiesu- tai hiekkakerros.

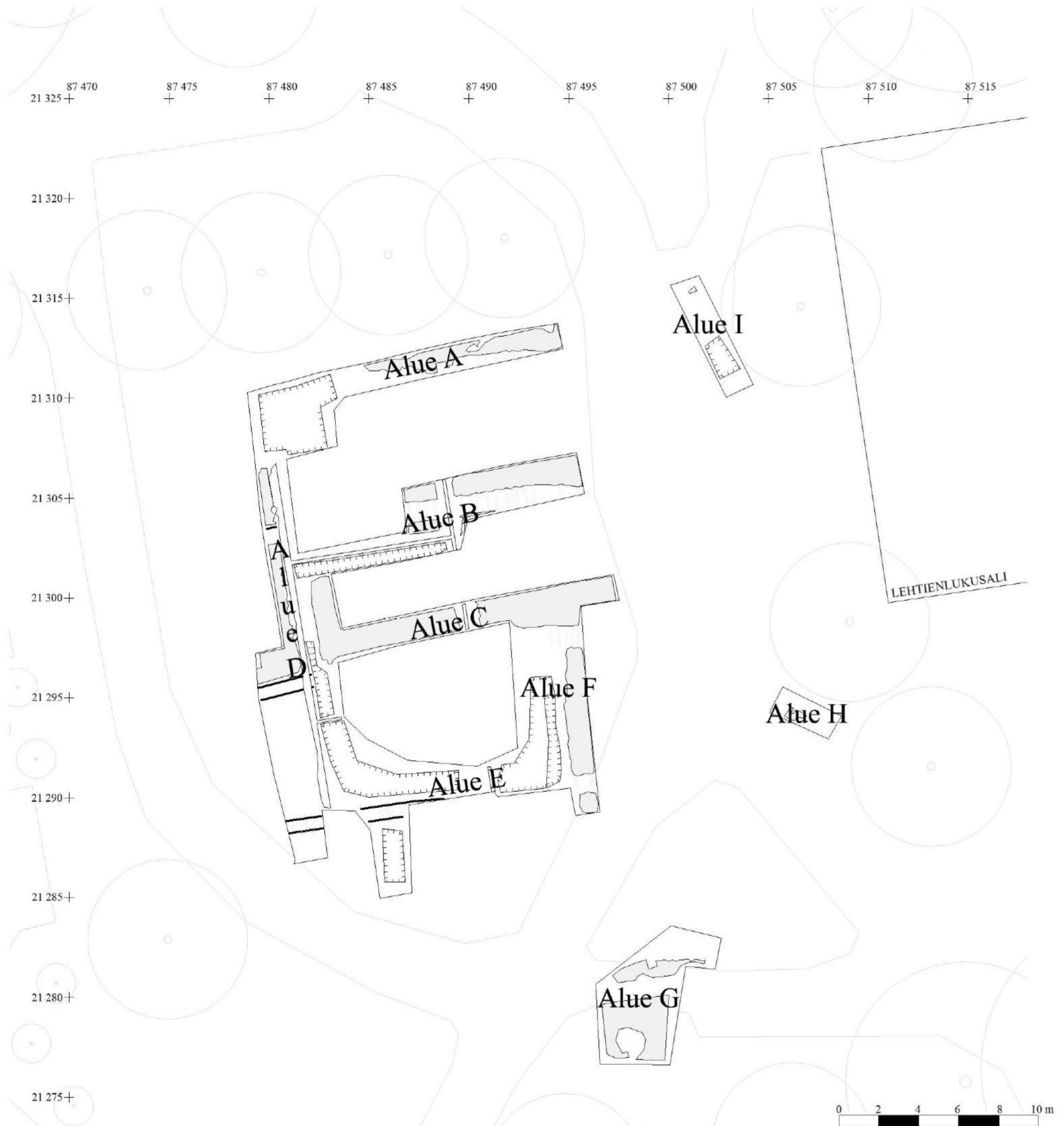
Osa kerrostumasta kaivettiin lapiolla ja lastalla sekä osin seulottiin.

- R106, mukulakiveys
- R102, betonirakenne
- Pohjamaahan kaitvettu alue
- R118, rataiskot
- R113, ratapölkyt

<p>TAMPERE KIRJASTONPUISTO Arkeologiset koetutkimukset Kalle Luoto 2010</p>	<p>Kartta 3 Yleiskartta tutkimusalueesta Mittakaava 1:200 Koordinaatit: Tampereen kaupungin koordinaatisto</p>
<p>Pohjakartta Kirjastonpuiston suunnitelmakartta. Mittausdo- kumentointi kesäkuu 2010. Puhtaaksi piirto Teemu Tiainen 18.10.2010.</p>	<p>Pirkanmaan maakuntamuseo</p>

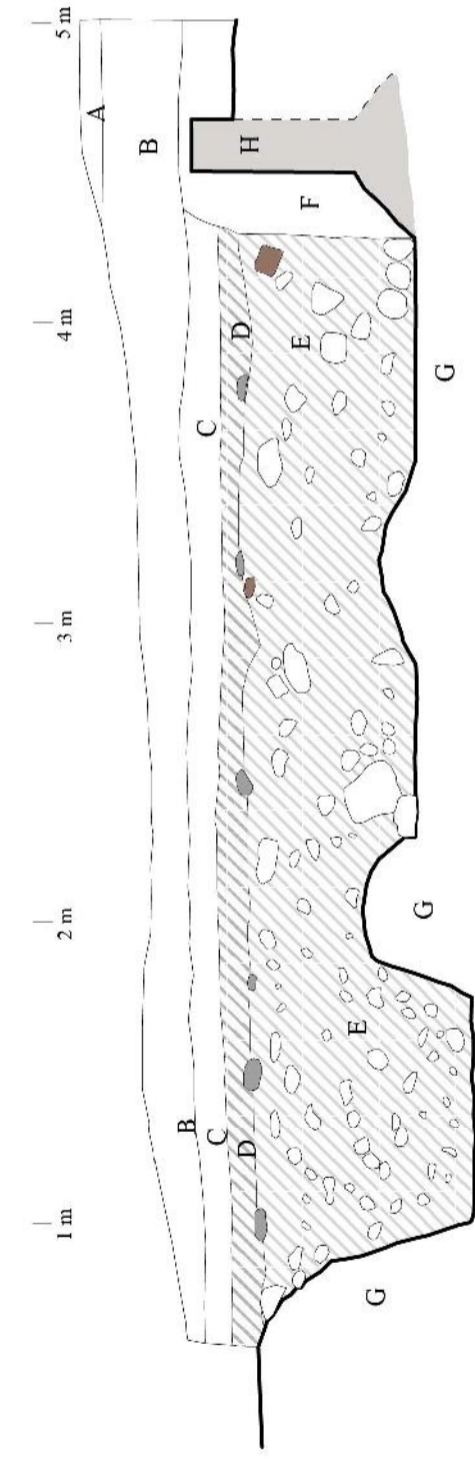
<p>TAMPERE KIRJASTONPUISTO Arkeologiset koetutkimukset Kalle Luoto 2010</p>	<p>Kartta 4 Aluekartta tutkimusalueesta Mittakaava 1:200 Koordinaatit: Tampereen kaupungin koordinaatisto</p>
<p>Pohjakartta Kirjastonpuiston suunnitelmakartta. Mittausdo- kumentointi kesäkuu 2010. Puhtaaksi piirto Teemu Tiainen 18.10.2010.</p>	<p>Pirkanmaan maakuntamuseo</p>

91,00 m mpy
0 m

90,50 m mpy

90,00 m mpy

89,50 m mpy

A Y100 Puutarhamulta

B Y101 Savi

C Y104 Harmaa hiekka

D R108 Radarpohja

E Y116 Täyttömaa

F Y103 Perustushiekka

G Y 120 Puhdas pohjamaa

H R102 Betonisokkeli

Ratapölkyn leikkaus

Tiili

Kivi

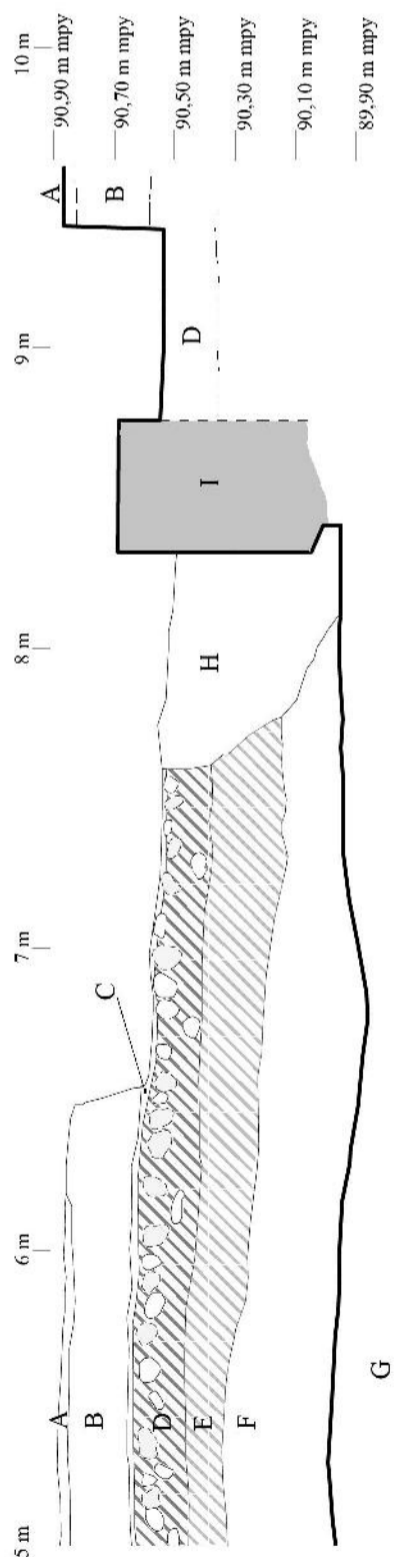
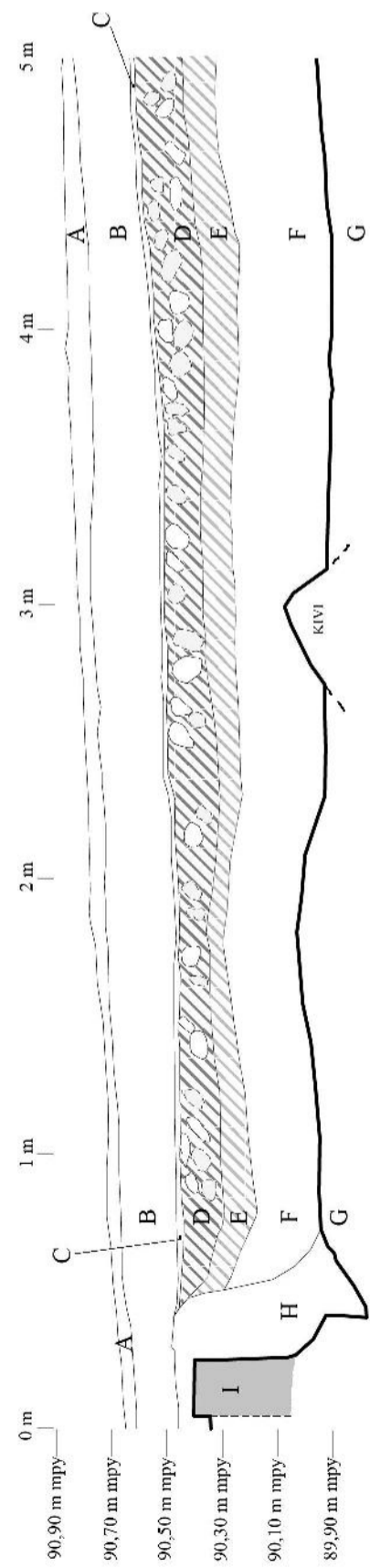
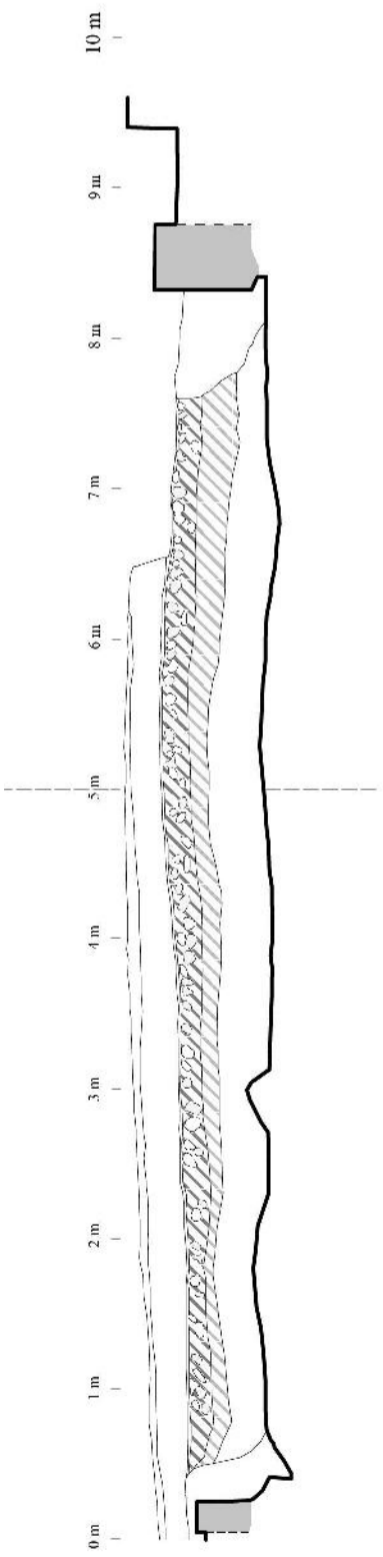

TAMPERE
KIRJASTONPUISTO
Arkeologiset koeutkimukset
Kalle Luoto 2010

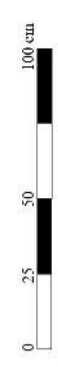
Kartta 5
Kocoja E, iäpäädyn
eteläprofiili
Mittakaava 1:25

Kenttäpiirros:
Teemu Tiainen 28.6.2010
Puhtaaksi piirto:
Teemu Tiainen 18.10.2010

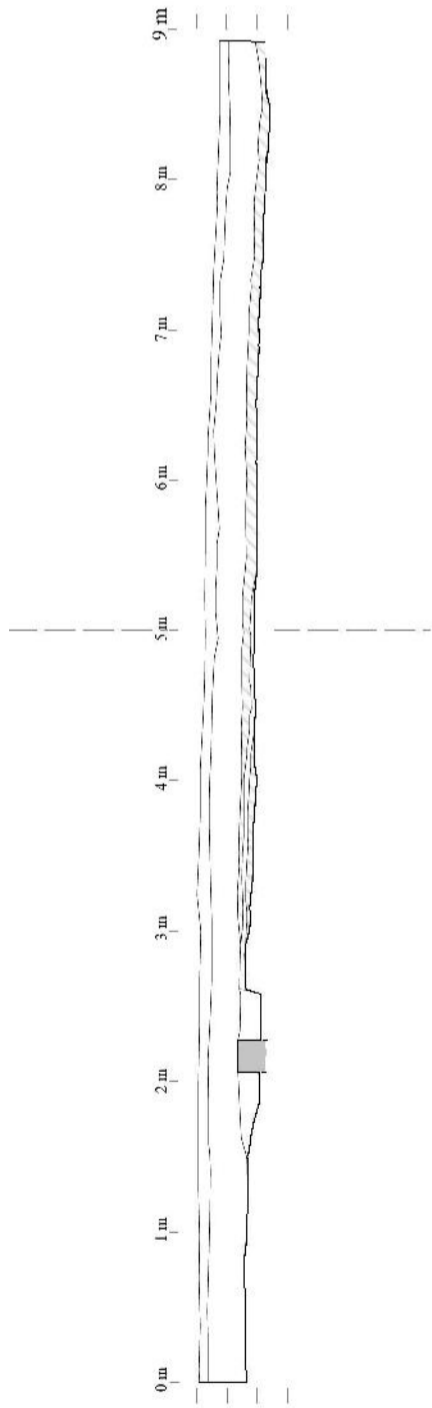
Pirkamaan
maakuntamuseo

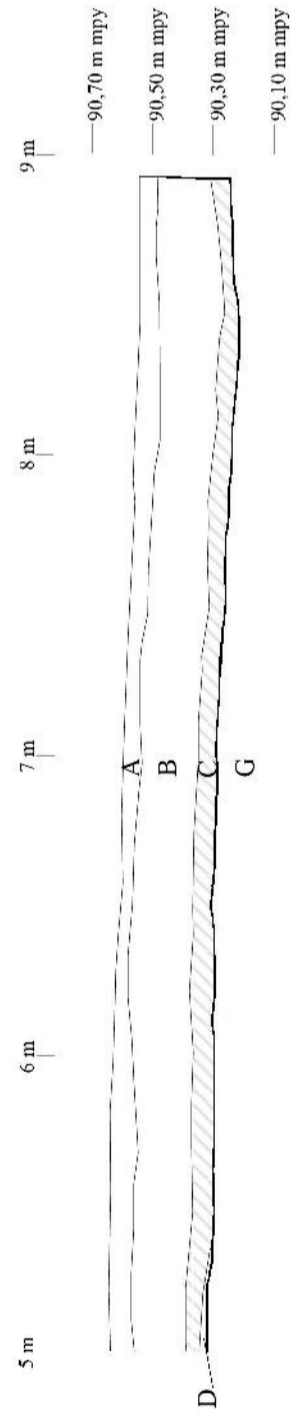
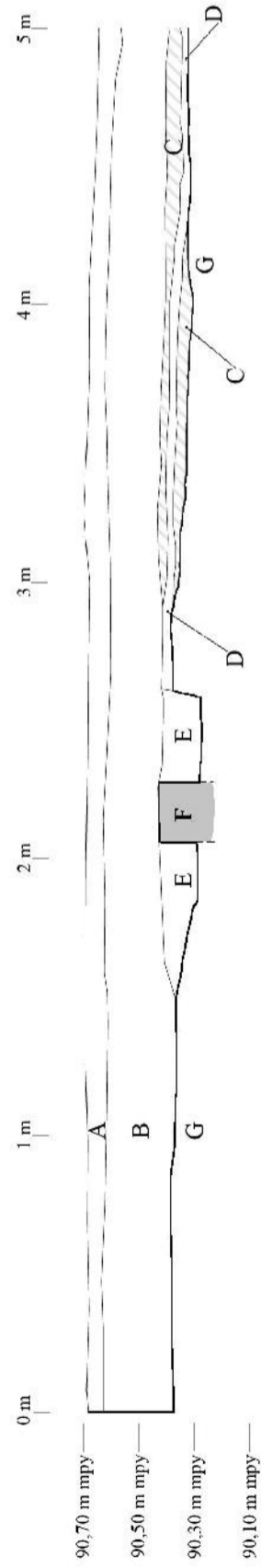
- A** Y 100, puutarhamulta
- B** Y 101, savi
- C** Y 104, harmaa hiekka (kivituhka)
- D** R 106 Mukulakivisyys
- E** Y 112 Tasauskerros, asetushiekka
- F** Y 114, harmaanruskea sora
- G** Y 120, pohjamaa, hiesu, vaaleanruskea
- H** Y 103, hiekka
- I** R 102, betonisokkeli
- KIVI** Kivi
- KIVI (poistettu)** Kivi (poistettu)

<p>TAMPERE KIRJASTONPUISTO Arkeologinen koetutkimus Kalle Luoto 2010</p>	<p>Kartta 6 Kocoja B itäosan eteläprofiili Mittakaava 1:25</p>
<p>Kenttäpiirros: Teemu Tiainen 11.6.2010 Puhkaaksi piirto: Teemu Tiainen 18.10.2010</p>	<p>Pirkanmaan maakuntamuseo</p>

- A Y100, multa
- B Y101, savi
- C Y104, harmaa sora
- D Y105, laasti
- E Y103, hickka
- F R102, betonisokkeli
- G R106, mukulakiveys

TAMPERE KIRJASTONPUJISTO Arkeologinen koetutkimus Kalle Luoto 2010	Kartta 7 Koojoja B itäpäädyn pohjoisprofiili Mittakaava 1:25
Kenttäpiirros: Teemu Tiainen 8.6.2010 Puhtaaksi piirto: Teemu Tiainen 18.10.2010	Pirkkanmaan maakuntamuseo